

ODPORÚČANIA PRE
**VÝUČBU A
VZDELÁVANIE**
O HOLOKAUSTE

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Titulný obrázok: Účastníci globálneho seminára o holokauste a genocíde v Salzburgu diskutujú o IHRA usmerneniach pre výučbu v roku 2015. Salzburg Global Seminar.

ODPORÚČANIA PRE
**VÝUČBU A
VZDELÁVANIE**
O HOLOKAUSTE

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Prvé vydanie publikované v roku 2019 Medzinárodnou alianciou pre pripomínanie holokaustu (IHRA)

© 2019 IHRA

Všetky práva vyhradené. Obsah tejto publikácie sa môže voľne používať a kopírovať na vzdelávacie a iné nekomerčné účely, ak je k akejkoľvek takejto reprodukcii priložené uvedenie IHRA ako zdroja.

O IHRA

Medzinárodná aliancia pre pripomínanie holokaustu (The International Holocaust Remembrance Alliance - IHRA) spája vlády a odborníkov s cieľom posilniť, rozvíjať a šíriť povedomie o vzdelávaní, výskume a pripomínaní holokaustu, ako i naplňovať záväzky vyplývajúce zo Štokholmskej deklarácie z roku 2000.

IHRA (v minulosti Pracovná skupina pre medzinárodnú spoluprácu v oblasti vzdelávania, pripomínania a výskumu holokaustu, alebo ITF) vznikla na podnet bývalého švédskeho premiéra Görana Perssona v roku 1998. V súčasnosti tvorí sieť IHRA viac ako 40 krajín, ako i medzinárodných partnerských organizácií, ktoré sa zaoberajú otázkami spojenými s holokaustom.

Sieť expertov IHRA zahŕňa zástupcov najvýznamnejších inštitúcií na svete, ktoré sa špecializujú na vzdelávanie, pripomínanie a výskum o holokauste. V období rokov 2019 až 2023 sústredia experti IHRA a politickí zástupcovia svoje úsilie na uchovanie historických záznamov a boj proti skresľovaniu histórie.

O TEJTO PUBLIKÁCIÍ

Táto publikácia nadväzuje na predchádzajúce usmernenia pre pedagógov a tvorcov politik v oblasti vzdelávania, ktoré vypracovali experti IHRA. Spracovanie publikácie by nebolo možné bez mnohých príspevkov delegátov v rámci IHRA zastúpených vo všetkých delegáciách. Mimoriadna vďaka patrí nasledujúcim expertom: Jennifer Ciardelli (USA), Niels Weitzkamp (Holandsko), Andrea Szőnyi (Maďarsko), Benjamin Geissert (Nórsko), Wolf Kaiser (Nemecko), Paula Cowan (Spojené Kráľovstvo), Lena Casiez (Francúzsko) a Yessica San Roman (Španielsko).

PREDSLOV

Dr. Kathrin Meyer, výkonná tajomníčka IHRA

**„Stalo sa to raz. Nemalo sa to stať,
ale stalo sa to. Nesmie sa to
stať znovu, ale mohlo by sa.
Preto má vzdelávanie o holokauste
zásadný význam.“**

Týmto pôsobivými slovami otvoril v roku 2000 Göran Persson Štokholmské medzinárodné fórum o holokauste. Počas troch dní trvania tohto fóra sa význam vzdelávania zdôrazňoval v posolstvách hláv štátov, pedagógov, historikov a preživších. Všetkým zúčastneným v Štokholme bolo zrejmé, že pol storočie po konci holokaustu zdieľa medzinárodné spoločenstvo spoločnú zodpovednosť za podporu budúcej generácie pri reflexii a uvažovaní o holokauste a jeho dôsledkoch. Vzdelávanie bolo a naďalej je základom práce IHRA pre zaistenie toho, aby pamiatka na holokaust nikdy neupadla do zabudnutia.

Keď sa pozerám na viac než 300 delegátov, ktorí tvoria IHRA sieť, som inšpirovaná nadšením a hĺbkou poznania, ktoré prinášajú naši delegáti ku spoločnému stolu.

Ale v priebehu svojej profesionálnej dráhy som sa naučila, že samotné nadšenie a poznanie nie sú dostatočné. Ani úžasné iniciatívy občianskej spoločnosti nepostačujú. Potrebujeme zároveň politické záväzky vlád, ktorých zodpovednosťou je zabezpečiť široké vzdelávanie svojich spoločností. Učitelia a pedagógovia sa spoliehajú na túto politickú podporu, aby povzbudila a posilnila prácu, ktorú vykonávajú.

V našich členských štátoch neúnavne pracujú rôzne inštitúcie – vrátane našich medzinárodných partnerských organizácií – na tom, aby vyučovali žiakov a vzdelávali a posilňovali schopnosti učiteľov a pedagógov. Vďaka týmto inštitúciám existuje v našich krajinách, ako i ďalších, množstvo vysoko kvalitných vzdelávacích zdrojov. A vďaka našim delegátom s potešením predstavujem tieto IHRA *Odporúčania pre výučbu a vzdelávanie o holokauste*, aby ich doplnili a zaujali miesto medzi týmito zdrojmi. S potešením môžem uviesť, že táto publikácia je vydaná v partnerstve s organizáciou UNESCO a dúfam, že i ďalšie organizácie podporia diseminačné úsilie. Tieto odporúčania predstavujú významný krok, na ktorom sa podieľali naši odborníci a chcem vyjadriť vďaka každému z nich za ich expertízu a podnetný príspevok.

Štokholmská deklarácia uvádza: „Budeme presadzovať vzdelávanie o holokauste v našich školách a na našich univerzitách, v našich komunitách a podporovať ho v ďalších inštitúciách.“ Tieto *Odporúčania pre výučbu a vzdelávanie o holokauste* znamenajú pre nás ďalší krok k naplneniu tohto záväzku.

OBSAH

4	ZHRNUTIE
6	ÚVOD
10	PREČO VYUČOVAŤ O HOLOKAUSTE
14	ČO VYUČOVAŤ O HOLOKAUSTE
22	AKO VYUČOVAŤ O HOLOKAUSTE
44	ZOZNAM KLÚČOVÝCH SLOV
48	ŠTOKHOLMSKÁ DEKLARÁCIA A PRACOVNÉ DEFINÍCIE IHRA
53	ĎALŠIE ZDROJE

1

PREČO VYUČOVAŤ

O HOLOKAUSTE?

12 KLÚČOVÉ ARGUMENTY V PROSPECH VÝUČBY O HOLOKAUSTE

2

ČO VYUČOVAŤ

O HOLOKAUSTE?

17 ROZSAH A ŠKÁLA HOLOKAUSTU

17 PREČO A AKO SA TO STALO

17 KONTEXT A VÝVOJ

19 KONCEPČNÉ POROZUMENIE

3

AKO VYUČOVAŤ

O HOLOKAUSTE?

24 VŠEOBECNÉ ZÁSADY

27 UČEBNÉ AKTIVITY A KOMPLEXNÉ PRÍSTUPY

32 KRITICKÉ MYSLENIE A SEBAREFLEXIA

36 ZDROJE A PRAMENE EFEKTÍVNEJ VÝUČBY A VZDELÁVANIA

41 VZŤAH HISTÓRIE K PRÍTOMNOSTI: HOLOKAUST,
GENOCÍDA A PORUŠOVANIA ĽUDSKÝCH PRÁV

ZHRNUTIE

Holokaust bolo štátom programovo riadené, systematické prenasledovanie a vraždenie Židov zo strany nacistického Nemecka a jeho kolaborantov v rokoch 1933 až 1945. Táto genocída, ktorá zasiahla celý kontinent, zničila život nielen jednotlivcom a rodinám, ale aj komunitám a kultúram, ktoré sa vyvíjali celé storočia. Holokaust sa uskutočňoval v kontexte prenasledovania a vyvražďovania pod vedením nacistov, pričom sa zameriavali i na mnohé ďalšie skupiny.

Vyučovacie hodiny a aktivity počas nich by mali neustále pomáhať žiakom prehľbovať svoje poznatky o tejto bezprecedentnej deštrukcii a zachovať pamiatku prenasledovaných a zavraždených jednotlivcov a skupín. Je potrebné povzbudiť a prehľbiť schopnosti pedagógov a žiakov uvažovať nad morálnymi, politickými a sociálnymi otázkami, ktoré vzbudzuje holokaust a zamýšľať sa nad ich relevantnosťou v súčasnej dobe.

Na základe expertízy delegátov z viac než 30 členských štátov je cieľom IHRA Odporúčaní pre výučbu a vzdelávanie o holokauste poskytnúť základ pre tvorcov politik, učiteľov a pedagógov, ktorý im pomôže:

1. prehľbiť poznanie holokaustu, zabezpečiť presnosť pri individuálnom pochopení a poznaní, ako aj šírení povedomia o možných dôsledkoch antisemitizmu;
2. vytvoriť podnetné vzdelávacie prostredie pre vzdelávanie o holokauste;
3. presadzovať kritické a reflexívne uvažovanie o holokauste vrátane schopnosti postaviť sa proti popieraniu holokaustu a jeho skresľovaniu;
4. prispieť k vzdelávaniu o ľudských právach a prevencii genocídy.

PREČO VYUČOVAŤ O HOLOKAUSTE?

Okrem poskytnutia vedomostí žiakom o udalosti, ktorá zásadným spôsobom spochybnila ľudské hodnoty, im výučba a vzdelávanie o holokauste dáva príležitosť pochopiť niektoré mechanizmy a procesy, ktoré vedú ku genocíde a rozhodnutia, ktoré ľudia urobili pre urýchlenie, akceptovanie či odmietanie procesu prenasledovania a vraždy. Pomáha uvedomiť si, že tieto rozhodnutia sa niekedy prijímali za extrémnych okolností.

Časť „Prečo vyučovať o holokauste“ obsahuje niekoľko týchto hlbších súvislostí. Zúčastnené subjekty v oblasti vzdelávania ich môžu použiť na vytvorenie rámca pre štúdium tejto historickej udalosti s prihliadnutím na to, ako utvára prítomnosť. Vyučovanie a vzdelávanie o holokauste poskytuje zásadnú príležitosť na rozvoj kritického myslenia, spoločenského povedomia a osobného rastu.

ČO VYUČOVAŤ O HOLOKAUSTE?

Cieľom odporúčaní je prehĺbiť porozumenie holokaustu kladením zásadných otázok týkajúcich sa historického kontextu holokaustu, jeho rozsahu a škály, ako aj otázok smerovaných na to, ako a prečo k nemu prišlo. Táto časť predstavuje sériu kritických otázok, ktoré môžu pedagógovia použiť na vytvorenie rámca pre skúmanie holokaustu. Navrhujeme štyri základné otázky:

- Aké boli historické podmienky a kľúčové fázy v procese tejto genocídy?
- Prečo a ako ľudia páchali tieto zločiny alebo sa na nich spolupodieľali?
- Ako reagovali Židia na prenasledovanie a masové vraždy?
- Prečo a ako niektorí ľudia odolávali týmto zločinom?

Podrobnejšie otázky sa ponúkajú žiakom s cieľom zistiť, ako a prečo sa holokaust stal z rôznych hľadísk. Otázky ich navádzajú na preskúmanie podmienok a správania pred, počas a po druhej svetovej vojne. Podporujú štúdium vzťahov medzi holokaustom a inými masovými zverstvami spáchanými nacistami a ich spolupracovníkmi, ako napríklad genocída Rómov a Sintov. Povzbudzujú pedagógov, aby preskúmali, kto bol zodpovedný a kto sa spolupodieľal, ale tiež čo motivovalo správanie páchatelov, kolaborantov, divákov a záchrancov. Zdôrazňujú veľkú rôznorodosť reakcií obetí. Navrhujú tiež diskutovať o relevantnosti histórie holokaustu vzhľadom k súčasným otázkam, ako je politika voči utečencom, dôsledky porušovania ľudských práv nielen pre dotknutých jednotlivcov, ale aj pre spoločnosti ako celok a úsilie zabrániť genocíde.

AKO VYUČOVAŤ O HOLOKAUSTE?

Pedagógovia by mali v prvom rade nadobudnúť presvedčenie, že o holokauste sa dá efektívne a úspešne vyučovať s dôkladnou prípravou a vhodnými materiálmi. V časti „Ako vyučovať o holokauste“ sa diskutuje o možnostiach a výzvach týkajúcich sa výučby a vzdelávania o holokauste uvedením praktických prístupov a metód, ktoré sa dajú použiť vo formálnom a neformálnom vzdelávacom prostredí. Zdôrazňuje sa dôležitosť presnosti a správnosti s ohľadom na historické fakty, historické porovnania a používanie jazyka. Táto časť podporuje využívanie prístupov zameraných na učiacich sa, ktoré rozvíjajú kritické myslenie a uvažovanie. Pozornosť sa venuje dôkladnému výberu primárnych a sekundárnych zdrojov vhodných pre žiakov, ktoré objasňujú individualitu a pôsobenie historických aktérov. V tejto časti sa tiež hovorí o dôležitosti zahrnutia rôznorodých historických súvislostí a vyvarovania sa nehistorických porovnaní pri skúmaní holokaustu v súvislosti s inými oblasťami, ako je prevencia genocídy a ľudské práva.

ÚVOD

„Spoločne sa zaväzujeme podporovať štúdium holokaustu vo všetkých jeho formách. Budeme podporovať vzdelávanie o holokauste v našich školách a univerzitách, v našich komunitách a podporíme ho i v ďalších inštitúciách.“

– Článok 5 Štokholmskej deklarácie, 2000.

ODÔVODNENIE

Holokaust bol prelomovou udalosťou vo svetovej histórii, prekračujúcou geografické hranice a ovplyvňujúcou všetky segmenty spoločností, ktorých sa dotkol. Po desaťročiach od tejto udalosti spoločnosti naďalej zápasia s pamäťou a historickým záznamom o holokauste spôsobmi, ktoré sa prelínajú so súčasnou realitou. Vyučovanie a vzdelávanie o holokauste predstavuje zásadnú príležitosť ako podnietiť kritické myslenie, spoločenské povedomie a osobný rast. Avšak táto významná téma môže byť výzvou pre pedagógov kvôli jej traumatickej povahe, širokému dopadu a zásahu do náročnej ľudskej dynamiky vrátane rasizmu a antisemitizmu.

Medzinárodná aliancia pre pripomínanie holokaustu (IHRA) združuje vlády a expertov z viac ako 30 členských krajín s cieľom [posilniť, prehĺbiť a presadzovať vzdelávanie, pripomínanie a výskum o holokauste na celom svete](#). IHRA môže vo svojej jedinečnej pozícii ponúknuť komplexné odporúčania týkajúce sa výučby a vzdelávania o holokauste na základe odborných znalostí svojich delegátov z rôznych krajín. Rozsah výučby a vzdelávania o holokauste sa rozšíril z hľadiska profesionalizácie, inštitucionalizácie a globalizácie. Členovia IHRA prinášajú nové historické poznatky a intenzívnejšie zapojenie do vzdelávania, pripomínania a výskumu holokaustu.

Napriek tomu preskúmanie empirického výskumu zo strany IHRA pre [výučbu a vzdelávanie o holokauste](#) odhalilo niekoľko obáv. Výrazné medzery vo vedomostiach a porozumení holokaustu, rozšírené mýty a mylné predstavy, ako aj tendencia vyhnúť sa zložitým otázkam, ktoré sa týkajú národnej histórie, boli identifikované ako výzvy pri výučbe a vzdelávaní o holokauste. Okrem toho majú národy rôzne dejiny a legitímne naratívy o holokauste, ako i rôzne vzdelávacie prostredia, pedagogiky a tradície, ktoré je potrebné zohľadniť.

Na základe zdieľaných skúseností a názorov odborníkov, ako i spätnej väzby od pedagógov z členských krajín IHRA, nasledujúce aktualizované odporúčania poskytujú tvorcom politik, odborníkom a pedagógom rámec pre výučbu a vzdelávanie o holokauste. Tieto odporúčania nemajú slúžiť ako okamžité ciele, ktoré sa majú ihneď zrealizovať a naplniť v celom rozsahu. Ide skôr o stanovenie rámca a prístupov, z ktorých môžu odborníci, pedagógovia a tvorcovia politik vychádzať pri svojej práci.

CIELE ODPORÚČANÍ

Tieto aktualizované odporúčania, ktoré sú aktualizáciou pôvodných usmernení IHRA o výučbe holokaustu, prispievajú v súčasnosti k prebiehajúcej diskusii medzi akademikmi, tvorcami politik, odborníkmi a širšou spoločnosťou o význame a relevantnosti výučby a vzdelávania o holokauste. Cieľom odporúčaní je poskytnúť základ pre tvorcov politik, odborníkov a pedagógov, ktorý im pomôže:

1. rozvíjať znalosti o holokauste, zabezpečiť presnosť v individuálnom porozumení a poznaní a zvyšovať povedomie o možných následkoch [antisemitizmu](#);
2. vytvoriť podnetné vzdelávacie prostredie pre výučbu o holokauste;
3. podporovať kritické a reflexívne myslenie o holokauste vrátane schopnosti čeliť [popieraniam a skresľovaniu holokaustu](#);
4. prispieť k vzdelávaniu v oblasti ľudských práv a prevencie genocídy.

DEFINOVANIE HOLOKAUSTU

Ako sa uvádza v časti 3.1, zmysluplné vzdelávanie o holokauste si vyžaduje konzistentné a presné používanie termínov. Termíny „holokaust“ a „šoa“ označujú konkrétnu genocídnu udalosť v histórii dvadsiateho storočia: štátom programovo riadené, systematické prenasledovanie a vraždenie Židov nacistickým Nemeckom a jeho kolaborantmi v rokoch 1933 až 1945. Vrchol prenasledovania a vraždenia nastal počas druhej svetovej vojny. K tejto genocíde prišlo v súvislosti s prenasledovaním a vyvražďovaním pod vedením nacistov, ktoré bolo namierené i voči ďalším skupinám vrátane genocídy Rómov a Sintov.

Výučba a vzdelávanie o holokauste sa zameriava na diskrimináciu, prenasledovanie, vraždenie a genocídu Židov zo strany národno-socialistického režimu a jeho kolaborantov, pričom považuje pochopenie nacistických zločinov voči nežidovským obetiam za zásadné z hľadiska pochopenia holokaustu. Keďže dosah nacistickej agresie a prenasledovania sa rozšíril za hranice kontinentálnej Európy do severnej Afriky, výučba o holokauste môže zahŕňať aj pochopenie zaobchádzania so severoafrickým židovstvom.

Vo všeobecnosti sa nasledujúce odporúčania vzťahujú aj na výučbu a vzdelávanie o genocíde Rómov a Sintov, i keď toto štúdium si vyžaduje špecifické znalosti o histórii menšiny a základoch anticiganizmu, ako aj o nacistickej politike prenasledovania a vyhladenia (politika zakorenená v rasovej ideológii). Je dôležité pochopiť, že postoj predsudkov a nenávisť voči Sintom a Rómom je hlboko zakorenený v európskych dejinách a že genocída Sintov a Rómov bola po vojne opomínaná a popieraná. Oficiálne bola uznaná až v roku 1982. Výbor IHRA pre genocídu Rómov má za cieľ zvýšiť povedomie o genocíde Rómov počas obdobia národného socializmu a zvýšiť odhodlanie IHRA informovať, vzdelávať, skúmať a pripomínať si genocídu Rómov ([pozri ďalšie zdroje uvedené na konci publikácie](#)).

VÝUČBA

Vo všeobecnosti by mala výučba a vzdelávanie o holokauste:

- **široť poznanie** o tejto bezprecedentnej deštrukcii;
- **zachovávať pamiatku** na jednotlivcov a špecifické skupiny, ktoré boli prenasledované a vyvražďované;
- **povzbudzovať uvažovanie** pedagógov a žiakov o morálnych, politických a duchovných otázkach, ktoré priniesol holokaust a o ich relevantnosti v súčasnosti.

PREHĽAD

Odporúčania sú rozdelené do nasledujúcich kapitol:

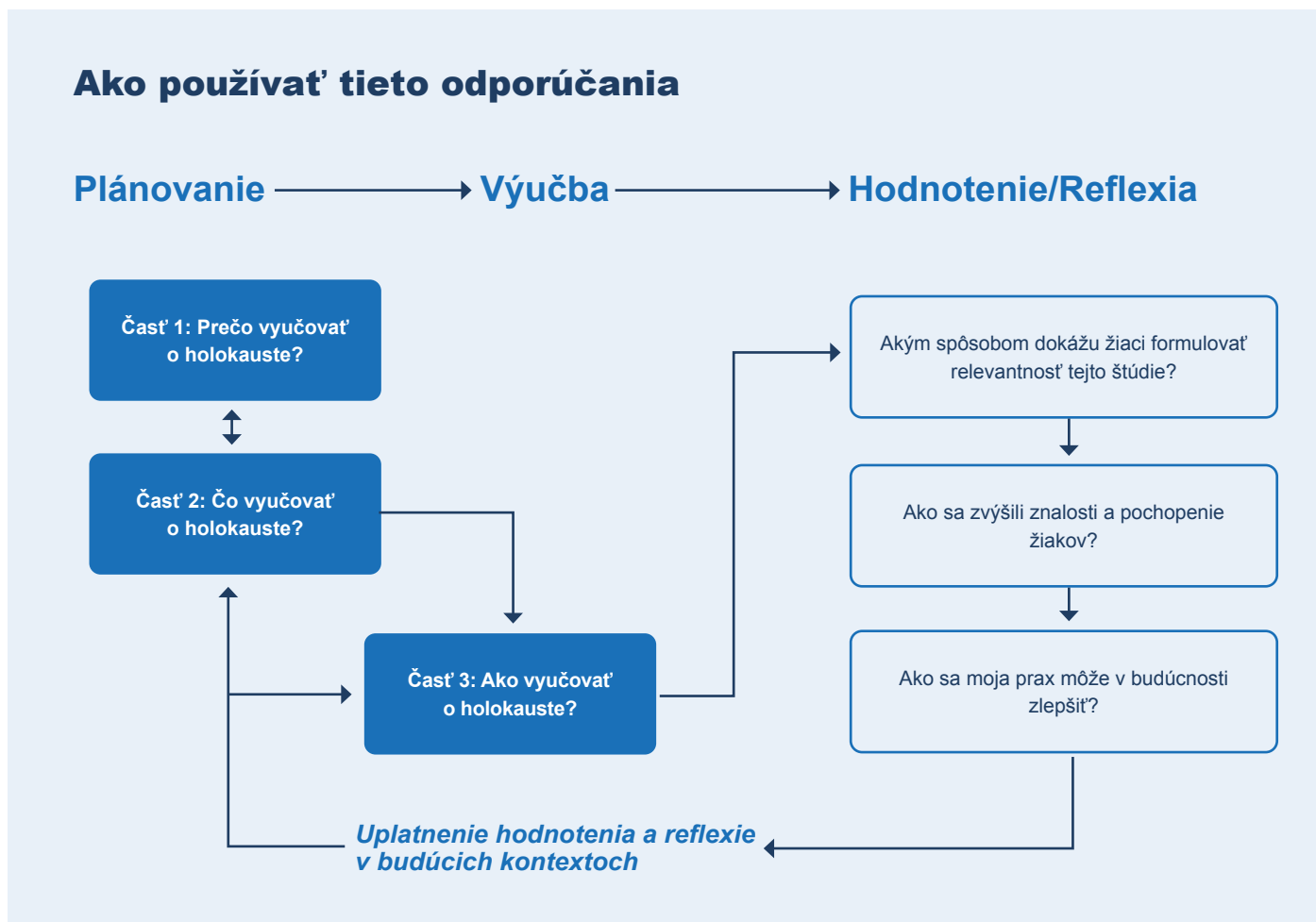
1. **Dôvody:** [Prečo vyučovať o holokauste?](#)
2. **Obsah:** [Čo vyučovať o holokauste?](#)
3. **Pedagogika:** [Ako vyučovať o holokauste?](#)
4. **Ďalšie zdroje:** [Ďalšie informácie od iných organizácií, ktoré poskytujú materiály pre výučbu a vzdelávanie o holokauste](#) a [zoznam kľúčových slov](#).

KOMU MÔŽU SLŮŽIŤ TIETO ODPORÚČANIA?

Cieľom odporúčaní je podporiť tvorcov vzdelávacích politík, vedenie škôl, pedagógov a ďalšie subjekty pôsobiace v oblasti vzdelávania vo formálnom i neformálnom vzdelávacom prostredí. Zatiaľ čo odborníci zohrávajú vo svojom vzdelávacom prostredí rôzne úlohy, všetci môžu mať úžitok z kritického uvažovania o otázkach „prečo, čo a ako” pri výučbe o holokauste.

Pedagógom sa odporúča prečítať si časti 1 a 2 pred plánovaním obsahu svojich hodín a časť 3, keď sa rozhodujú o svojom prístupe k výučbe.

Pre pedagógov môže byť užitočné použiť časť 3 ako nástroj na podporu reflexie a hodnotenia výučby po ukončení svojej vyučovacej hodiny. Ak tak budú postupovať, nasledujúce odporúčania budú užitočné pre skúsených pedagógov vyučujúcich holokaust ako i pedagógov, ktorí sú novými učiteľmi v oblasti výučby a vzdelávania o holokauste. Nasledujúci diagram predstavuje modelový proces.

Obr. 1. Ako použiť tieto odporúčania

1

PREČO VYUČOVAŤ

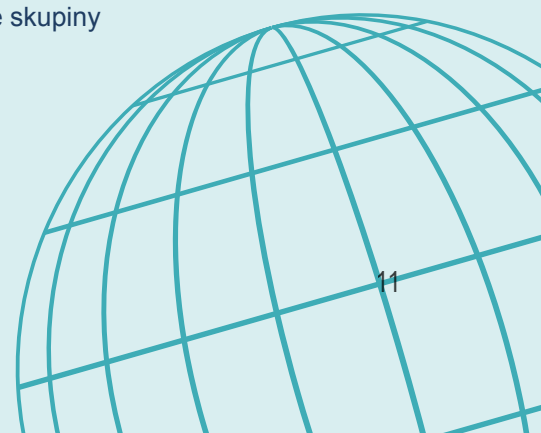
O HOLOKAUSTE?

Je nevyhnutné zvážiť, ako najlepšie preskúmať holokaust zmysluplným a relevantným spôsobom pre žiakov v ich národných kontextoch. Cieľom tejto kapitoly je pomôcť tvorcom politik, vedeniu škôl, pedagógom a ďalším subjektom v oblasti vzdelávania, formulovať zdôvodnenie výučby a vzdelávania o holokauste zdieľaním rôznych cieľov, ktoré preskúmanie holokaustu môže dosiahnuť. Toto má mimoriadny význam pre členské štáty IHRA, ktoré sa zaviazali vyučovať a vzdelávať o holokauste vo svojich krajinách.

Vyučovanie a vzdelávanie o holokauste poskytuje zásadnú príležitosť ako podnietiť kritické myslenie, spoločenské povedomie a osobný rast. Holokaust ako prelomová udalosť vo svetovej histórii, ktorá prekračovala geografické hranice a ovplyvnila všetky segmenty spoločností, sa udiala v kontexte druhej svetovej vojny. O desaťročia neskôr spoločnosti naďalej zápasia s pamiatkou a historickými záznamami holokaustu uprostred súčasných výziev. Patrí medzi ne pretrvávajúci antisemitizmus a xenofóbia, prebiehajúce genocídy vo svete, utečenecká kríza a hrozby voči demokratickým normám a hodnotám. Platí to najmä pri náraste autoritárskych vlád, ako aj pre populistické alebo extrémistické hnutia v rámci (liberálnych) demokracií.

Pedagógovia vo formálnych prostrediach (ako sú školy) i neformálnych prostrediach (ako sú múzeá a iné podobné miesta) môžu žiakov zapojiť prostredníctvom zodpovedných historických prístupov založených na faktoch, ktoré sú formované ďalšími disciplínami. Hoci bol holokaust jedinečný v súvislosti s časom a miestom, bol napriek tomu ľudskou udalosťou, ktorá vyvoláva zložité otázky: o individuálnej a kolektívnej zodpovednosti, o význame aktívneho občianstva a o štruktúrach a spoločenských normách, ktoré sa môžu stať nebezpečnými pre určité skupiny a spoločnosť ako celok.

HLAVNÉ ARGUMENTY V PROSPECH VÝUČBY O HOLOKAUSTE

- Holokaust bol **bezprecedentným pokusom o vyvraždenie všetkých európskych Židov**, a tak o vykorenenie ich kultúry. Zásadným spôsobom spochybnil základy ľudských hodnôt.
- Štúdium holokaustu **zdôrazňuje, že genocída je proces, ktorý možno zvrátiť alebo zastaviť a nie spontánna či neodvratná udalosť**. Holokaust je ukázkou toho, ako môže krajina využiť svoje byrokratické štruktúry, procesy a technické odborné znalosti pri zapojení viacerých segmentov spoločnosti do postupného vykonávania politik siahajúcich od vylúčenia zo spoločnosti a diskriminácie až po genocídu.
- Preskúmanie histórie holokaustu **môže ilustrovať úlohy historických, sociálnych, náboženských, politických a ekonomických faktorov pri erózii a dezintegrácii demokratických hodnôt a ľudských práv**. Toto štúdium môže primäť učiacich sa k tomu, aby pochopili mechanizmy a procesy vedúce ku genocíde, a následne uvažovali o význame právneho štátu a demokratických inštitúcií. To môže učiacim sa umožniť identifikovať okolnosti, ktoré môžu tieto štruktúry ohroziť alebo narušiť, a zamyslieť sa nad svojou vlastnou úlohou a zodpovednosťou pri ochrane týchto zásad, aby sa zabránilo porušovaniu ľudských práv, čo môže vyústiť do masových zverstiev.
- Výučba a vzdelávanie o holokauste predstavuje **príležitosť preskúmať a zanalyzovať rozhodnutia a kroky prijaté (alebo neprijaté) rôznymi ľuďmi v čase vznikajúcej krízy**. Malo by to byť pripomenutie toho, že rozhodnutia majú dôsledky, bez ohľadu na zložitosť situácie v ktorej sa prijímajú. Holokaust zahŕňal celú skupinu jednotlivcov, inštitúcií, organizácií a vládnych orgánov na lokálnej, národnej, regionálnej a globálnej úrovni. Analýza a pochopenie krokov, ktoré sa uskutočnili alebo neuskutočnili na rozličných úrovniach počas holokaustu, prináša zložité otázky o tom, ako jednotlivci a skupiny reagovali na udalosti holokaustu. Či už upriamime pozornosť na politické kalkulácie v krajinách, alebo na každodenné starosti ľudí (napríklad strach, nátlak rovesníkov, chamtivosť či ľahostajnosť), je zrejmé, že dynamika, ktorú ľudia vnímali ako známu a bežnú, viedla k mimoriadnym výsledkom.

- Výučba a vzdelávanie o holokauste **môže žiakov vybaviť schopnosťou kritickejšie interpretovať a hodnotiť kultúrne prejavy a zobrazovanie tejto udalosti a tým minimalizovať riziko manipulácie.** V mnohých krajinách sa holokaust stal témou alebo motívom, ktorý sa bežne odzrkadľuje v populárnej kultúre ako i politickom diskurze, často prostredníctvom zobrazenia v médiách. Výučba a vzdelávanie o holokauste môže pomôcť žiakom identifikovať skreslenia a nepresnosti, ak sa holokaust používa ako rétorický prostriedok v službách spoločenských, politických a morálnych agend.
- **Štúdium antisemitizmu v kontexte nacistickej ideológie objasňuje prejavy a následky predsudkov, stereotypov, xenofóbie a rasizmu.** Antisemitizmus pretrváva aj po holokauste a dôkazy ukazujú, že je na vzostupe. Výučba a vzdelávanie o holokauste vytvára fórum pre skúmanie histórie a vývoja antisemitizmu – zásadný faktor, ktorý umožnil holokaust. Preskúmanie rôznych nástrojov používaných na podporu antisemitizmu a nenávisť vrátane nenávisťných prejavov, propagandy, mediálnej manipulácie a násilia zacieleného voči špecifickým skupinám, môže pomôcť učiacim sa pochopiť mechanizmy používané na rozdeľovanie spoločenských skupín.
- Výučba a vzdelávanie o holokauste **môže podporiť žiakov pri pripomínaní pamiatky obetí holokaustu, ktoré sa v mnohých krajinách stalo súčasťou kultúrnej praxe.** V rámci učebných osnov sú žiaci často vyzývaní k tomu, aby sa zúčastnili medzinárodných a miestnych pamätných dní a spomienkových udalostí. Pripomínanie nemôže nahradiť učenie, ale štúdium holokaustu je potrebné, aby pomohlo žiakom získať potrebné poznatky a porozumenie pre zmysluplné súčasné spomienkové udalosti a pre pokračovanie v tejto kultúrnej praxi v budúcnosti. Podobne môže uctievanie pamiatky pomôcť účastníkom zapojiť sa s emocionálnym nasadením, ktoré je súčasťou štúdia citlivých či traumatických dejín, čím sa vytvorí priestor pre filozofické, náboženské alebo politické úvahy, ktoré by bolo náročné zahrnúť do učebných osnov.

2

**ČO
VYUČOVAT**

O HOLOKAUSTE?

Výučba a vzdelávanie o holokauste sa líšia v závislosti od národného a miestneho kontextu. Tento kontext bude formovať rozhodnutia o tom, ktoré otázky sa preskúmajú hlbšie a ktoré sa preberú stručnejšie.

Čas vyčlenený pre vzdelávanie o holokauste však musí byť dostatočný pre učiacich sa, aby dokázali zodpovedať premyslene a nielen povrchne nasledujúce otázky:

- Aké boli historické podmienky a kľúčové fázy v procese tejto genocídy?
- Prečo a ako ľudia páchali tieto zločiny alebo sa na nich spolupodieľali?
- Ako reagovali Židia na prenasledovanie a masové vyvražďovanie?
- Prečo a ako odolávali niektorí ľudia týmto zločinom?

Témy a otázky nastolené v tejto časti nemajú byť vyčerpávajúce, má to byť skôr súbor základných vzdelávacích cieľov a obsahu. Je potrebné uvedomiť si, že obavy z holokaustu sa časom menia a otázky, ktoré sa dnes nezdajú byť relevantné, sa môžu stať veľmi dôležitými v budúcnosti. Vzhľadom k týmto dôležitým skutočnostiam sa pedagógom odporúča, aby umožnili žiakom preskúmať nasledujúce témy a otázky.

Čo vyučovať: základný historický obsah

Holokaust bol štátom programovo riadené, systematické prenasledovanie a vraždenie Židov nacistickým Nemeckom a jeho kolaborantmi v rokoch 1933 až 1945. Táto celoeurópska genocída zničila nielen jednotlivcov a rodiny, ale i komunity a kultúry, ktoré sa rozvíjali v priebehu storočí.

Aké boli kľúčové fázy, zlomové okamihy a rozhodnutia v procese tejto genocídy?

Prečo a ako ľudia páchali tieto zločiny alebo sa na nich spolupodieľali?

Ako reagovali Židia na prenasledovanie a masové vyvražďovanie?

<i>Udalosti predchádzajúce holokaustu</i>	<i>Vzostup nacistov</i>	<i>Druhá svetová vojna</i>	<i>Povojnové obdobie</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Európsky anti-judaizmus – Rast antisemitizmu a rasizmu – Dopad prvej svetovej vojny	<ul style="list-style-type: none"> – Židia v nacistickej ideológii a propagande – Reakcia nemeckej spoločnosti na nacistov pred a po uchopení moci – Odpoveď sveta na vládu a politiku nacistov	<ul style="list-style-type: none"> – Vplyv vojny na prenasledovanie Židov – Odpor a záchrana – Vraždiace operácie jednotiek Einsatzgruppen – Načasovanie rozhodnutia vyhladiť Židov – Úloha táborov pri „konečnom riešení“ – Dopad konca druhej svetovej vojny	<ul style="list-style-type: none"> – Situácia preživších po oslobodení – Tranzitívna spravodlivosť

Obr. 2. Čo vyučovať: základný historický obsah

2.1 ROZSAH A ŠKÁLA HOLOKAUSTU

Žiaci by mali vedieť a chápať, že holokaust predstavoval celoeurópsku genocídu, ktorá zničila nielen jednotlivcov, ale i celé komunity a kultúry, ktoré sa v Európe rozvíjali v priebehu stáročí.

2.2 PREČO A AKO SA TO STALO

Žiaci by mali dostať príležitosti preskúmať prečo a ako prišlo k holokaustu vrátane nasledujúcich otázok:

- Aké boli kľúčové etapy, zlomové body a rozhodnutia v procese genocídy?
- Ako a prečo sa ľudia podieľali/páchali/stali spolupáchateľmi na týchto zločinoch?
- Ako Židia reagovali na prenasledovanie a masové vyvražďovanie?

2.3 KONTEXT A VÝVOJ

Aby sme pochopili, ako je možné, že k holokaustu prišlo, je potrebné holokaust preskúmať z viacerých pohľadov a v kontexte rôznych procesov, z ktorých vychádzajú nasledujúce otázky. Zahrnutie väzieb a preskúmanie národného a miestneho kontextu je v celom procese nevyhnutné.

2.3.1 Čo predchádzalo holokaustu

- V čom spočíval európsky anti-judaizmus a ako súvisel s kresťanským učením?
- Ako sa vyvíjal antisemitizmus a rasové myslenie v devätnástom storočí a aký bol ich vzťah k nacionalistickým ideológiám?
- Aký bol vplyv prvej svetovej vojny a politického vývoja v Európe v medzivojnovom období na židovsko-nežidovské vzťahy?

2.3.2 Vzostup nacistov, ich svetonázor, rasová ideológia a politická prax

- Ako a prečo sa nacisti vo svojej propagande a politike zameriavali na Židov a ďalších?
- Ako pripravil vznik národnosocialistickej diktatúry, najmä zrušenie základných práv a podkopanie právneho štátu, cestu k holokaustu a ako na tento proces reagovala nemecká spoločnosť?
- Ako sa nacisti špecificky zameriavali na práva a majetok Židov v predvojnovom období?
- Ako svet reagoval na nacistickú vládu a politiku?

2.3.3 Priebeh a vývoj holokaustu v kontexte druhej svetovej vojny

- Ako nacisti zradikalizovali prenasledovanie Židov potom, čo nacistické Nemecko začalo druhú svetovú vojnu a ako ho ovplyvnil jej priebeh?
- Ako a prečo nacisti organizovali odňatie majetku Židom a aký to malo vplyv na ich šancu prežiť?
- Aké boli rôzne druhy get a ako sa používali na segregáciu, koncentráciu a prenasledovanie komunít?
- Ako boli mobilné vražedné jednotky (Einsatzgruppen) schopné zavraždiť státisíce Židov do pol roka po invázii Nemecka do Sovietskeho zväzu?
- V akej fáze prijali nacisti rozhodnutie pokúsiť sa o vyvraždenie všetkých európskych Židov?
- [Ako pripravilo masové vraždenie ľudí so zdravotným postihnutím cestu k systematickému zabíjaniu Židov?](#)
- Ako nacisti využili tábory smrti a ďalšie tábory na uskutočnenie zamýšľaného „konečného riešenia židovskej otázky“?
- Aký bol vplyv kolaborácie alebo odporu v spojeneckých krajinách Nemecka a v okupovaných krajinách pri prenasledovaní?
- Akú úlohu zohrala porážka nacistického Nemecka a jeho spojencov pri ukončení holokaustu?

2.3.4 Povojnové obdobie: okamžité následky

- S akými výzvami sa stretli po oslobodení tí, ktorí prežili holokaust? Ako sa líšila situácia preživších Židov po oslobodení od situácie nežidovských obetí prenasledovania a vojen?
- Aké prvky tranzitívnej spravodlivosti boli uplatnené po skončení nacistického režimu a vojny v Európe? V čom boli úspešné? Čo sa nedosiahlo?

2.4 POCHOPENIE KONCEPTU

Žiaci by mali byť schopní rozlišovať medzi rôznymi masovými zverstvami spáchanými nacistami a ich kolaborantmi s osobitnými dôvodmi a výsledkami.

Otázky na zamyslenie môžu zahŕňať nasledovné:

- Ktoré skupiny sa stali obeťami nacistického prenasledovania a masového vraždenia? Aká bola motivácia a aké výsledky?
- V akom vzťahu je genocída Židov vo vzťahu k ďalším zverstvám, ktoré spáchali nacisti a ich kolaboranti vrátane genocídy Rómov a Sintov?

2.4.1 Zodpovednosť

Ak majú žiaci chápať, ako je možné, že prišlo k holokaustu a uvažovať o tom, aké otázky to prináša pre spoločnosť v súčasnosti, potom je potrebné, aby si uvedomili, že nestačí obmedzovať zodpovednosť za tieto zločiny na Hitlera a nacistov.

Otázky na zamyslenie môžu zahŕňať nasledovné:

- Kto bol zodpovedný a spoluzodpovedný a aká bola ich motivácia? Aké sú rozdiely medzi zodpovednosťou a spoluúčasťou?
- Muži boli vo veľkej väčšine zapojení do vražedných akcií. Aké podporné úlohy však zohrávali ženy a akú zodpovednosť niesli za tieto zločiny?
- Aké boli roly miestnych nežidovských a židovských obyvateľov (vrátane záchrany a kolaborácie)?
- Aké postoje zaujala väčšina obyvateľstva v okupovaných krajinách k prenasledovaniu a vraždeniu Židov?

- Kto boli jednotlivci a skupiny, riskujúci pri pomoci a záchrane Židov? Čo ich motivovalo? Čo bránilo alebo odrádzalo ostatných od toho, aby podnikli podobné kroky?
- Čo sa vedelo o prenasledovaní a vraždení Židov a kedy sa o tom svet dozvedel?
- Ako svet reagoval na informácie o prenasledovaní a vraždení Židov?
- Čo sa vedelo o genocíde Rómov a prečo jej nebola venovaná pozornosť mimo regiónu ovládaného nacistami?
- Čo urobili spojenci, neutrálne krajiny, cirkvi a ďalší pri záchrane obetí nacistických zločinov? Mohli, prípadne mali urobiť viac?

2.4.2 Osudy obetí

Je nevyhnutné, aby sa na holokaust neprihliadalo iba z pohľadu zdrojov, činov alebo naratívov páchatel'ov. Židia a ďalšie cielené obeť sa musia na historickej scéne objaviť ako jednotlivci a komunity s vlastným kontextom a históriou a nie ako pasívne objekty, ktoré sa majú hromadne vyvraždiť. Pedagógovia musia zabezpečiť, aby si žiaci uvedomili, že obeť mali svoje životy a na prebiehajúce zločiny reagovali najlepšie ako vedeli, vo svetle svojho chápania sveta a ich miesta v ňom, ako aj informácií, ktoré boli v tom čase k dispozícii.

Môže to znamenať potrebu preskúmať:

Život pred vojnou

- Ako žili Židia vo svojich domovských krajinách a ako bol ich život ovplyvnený prenasledovaním, ktoré iniciovali nacisti, ich spojenci a kolaboranti?

Reakcie a odpor

- Ako izolovali nacisti Židov od zvyšku ich spoločností? Ako Židia reagovali na túto izoláciu?
- Čo charakterizovalo židovské vedenie, vzdelanie, komunitu, náboženskú prax a kultúru počas holokaustu?
- Do akej miery a akým spôsobom mohli Židia klásť odpor? Do akej miery tak urobili? Čo im bránilo a čo ich posilňovalo pri týchto rozhodnutiach a činoch?
- Ako rôzne postihovalo nacistické prenasledovanie mužov, ženy a deti a ako reagovali?

2.4.3 Relevantnosť holokaustu vzhľadom k súčasným problémom

Žiaci by mali mať možnosť diskutovať o význame historických skúseností holokaustu pre súčasnosť. Prediskutovať by sa mohli nasledujúce otázky:

- Ako môže štúdium prenasledovania obetí nacistickej ideológie zlepšiť pochopenie dopadu porušovania ľudských práv na dnešnú spoločnosť? Konkrétne, čo nám môže povedať o vzťahoch medzi stereotypmi, predsudkami, hľadaním obetných baránkov, diskrimináciou, prenasledovaním a genocídou?
- Ako môžu byť poznatky o židovských utečencoch pred, počas a po holokauste relevantné pre pochopenie súčasných utečeneckých kríz?
- Čo nám môže vzdelávanie o holokauste povedať o procese genocídy, jej varovných signáloch a možnostiach prevencie, ktoré by mohli posilniť súčasné snahy o prevenciu genocídy?
- Existujú kontexty, v ktorých sú použitie obrázkov (zobrazení) a diskusia o holokauste neúčinné alebo jednoznačne problematické? Existujú zobrazenia holokaustu, ktoré sú obzvlášť problematické?

3

AKO VYUČOVAŤ

O HOLOKAUSTE?

Neexistuje žiaden „správny“ spôsob výučby ani ideálna metodika vhodná pre všetkých pedagógov a ich žiakov pre akýkoľvek predmet. Ponúkané odporúčania však vychádzajú z praktických skúseností a majú byť užitočné pre učiteľov a ostatných pedagógov pri vytváraní vlastných pracovných schém s prihliadnutím na učebné potreby jednotlivcov.

3.1 VŠEOBECNÉ ZÁSADY

3.1.1 Výučba o holokauste sa dá úspešne zvládnuť, nemusíte mať obavu pristupovať k tejto téme

Niektorí pedagógovia váhajú, či skúmať históriu holokaustu z dôvodu ťažkostí a citlivých otázok spojených s výučbou tejto témy. Ďalší pedagógovia si kladú otázku, ako vysvetliť rozsah tejto tragédie, enormný počet zúčastnených a dno, na ktoré môže ľudstvo klesnúť. Iní rozmýšľajú nad tým, ako zapojiť svojich žiakov bez toho, aby ich traumatizovali, alebo sa obávali možných reakcií na túto tému. Pedagógovia chcú byť najmä pripravení na rôzne spôsoby správania a reakcie, ktoré môžu byť vyvolané intenzitou obsahu.

Žiaci rôznych vekových skupín môžu byť oboznámení s históriou holokaustu, pokiaľ sú metódy a obsah primerané veku. Zameranie na jednotlivé príbehy týkajúce sa obetí, úteku a záchrany môže byť vhodné pre mladšie ročníky. Starší žiaci sa môžu zaoberať komplexnými a zložitejšími materiálmi s väčším využitím vhodných primárnych zdrojov. Výber zdrojov a učebníc by sa mal uskutočňovať s odkazom na tieto odporúčania, ako i citlivosťou na emocionálne potreby a konkrétne okolnosti žiakov.

Vo všeobecnosti nemajte obavu pristupovať k tejto téme. I keď sa môže javiť znepokojujúco, skúsenosti ukazujú, že o holokauste sa dá vzdelávať žiakov úspešne a s pozitívnymi výsledkami. Preskúmajte a využite širokú škálu materiálov popisujúcich metódy, najlepšie postupy a špecifické vyučovacie stratégie, ktoré môžu byť použité pri plánovaní, navrhovaní a uskutočňovaní vyučovacích hodín.

3.1.2 Bud'te presní v používaní jazyka a pri definovaní pojmu holokaust

- Presnosť jazyka pri opise pojmov môže pomôcť žiakom vyhnúť sa zovšeobecňovaniu, ktoré stierajú rozdiely a bránia porozumeniu. Napríklad výraz „tábor“ sa používa na označenie rôznych miest a lokalít. Aj keď v mnohých táboroch vytvorených nacistami a ich kolaborantmi veľa ľudí zomrelo, respektíve bolo zavraždených, nie všetky tábory boli postavené zámerne ako vražedné centrá či tábory smrti. Rôzne tábory fungovali rôznymi spôsobmi v rôznych časových obdobiach. Patrili k nim okrem iných koncentračné tábory, otrocké pracovné tábory a tranzitné tábory. Presné definície pomôžu predísť nedorozumeniam poskytnutím špecifických informácií.

- Používanie jasnej definície pojmu „holokaust“ (alebo „šoa“) môže od začiatku minimalizovať zmätok. IHRA používa výraz „holokaust“ na označenie štátom programovo riadeného, systematického prenasledovania a vraždenia Židov nacistickým Nemeckom a jeho kolaborantmi v rokoch 1933 až 1945. K vrcholu prenasledovania a vraždenia prišlo počas druhej svetovej vojny. Niektoré organizácie – dokonca i niektoré úradné inštitúcie – používajú výraz „holokaust“ vo veľmi širokom zmysle slova tak, aby zahŕňal všetky obeť nacistického prenasledovania. Napriek tomu väčšina historikov tohto obdobia používa presnejšiu definíciu, ktorá uznáva, že Židia boli terčom systematického prenasledovania a vraždenia spôsobom, ktorý odlišuje ich osud od ostatných, s možnou výnimkou Sintov a Rómov (skupiny obetí, ktoré boli vyvražďované od detí po staršie osoby). Uvedomte si rozdielne spôsoby, akými môžu rôzne zdroje tento výraz chápať a používať. Uistite sa, že používanie termínov je konzistentné a presné.
- Uvedte, že pre mnoho ľudí je pojem „holokaust“ problematický. Holokaust je slovo zložené z dvoch gréckych slov a značí ponúknuť obeť spálením. Tento termín môže mylne naznačovať, že masové vraždenie Židov bolo skôr formou mučeníctva než výsledkom genocídy. Z tohto dôvodu mnohí uprednostňujú použitie hebrejského slova „šoa“, čo znamená „katastrofa“.
- Poskytnite žiakom príležitosť kriticky diskutovať o terminológii. Vysvetlite napríklad, že pojmy ako „konečné riešenie“ alebo „židovský problém“ boli eufemizmy, ktoré páchatelia vytvorili a používali v historickom okamihu na vyjadrenie svojho svetonázoru na rozdiel od existujúceho neutrálneho jazyka pre nestranný opis minulých udalostí. Podobne by sa mali dekonštruovať výrazy ako „geto“, aby sa odhalili odlišné významy používané nacistami a odlíšilo ich používanie pred a po používaní zo strany nacistov.
- Pedagógom sa odporúča, aby zväžili spôsoby, akými spoločnosť a kultúra hovoria o holokauste, pretože tieto spoločenské predstavy môžu ovplyvniť chápanie žiakov. Populárna kultúra a diskurz môžu šíriť mýty a mylné predstavy o histórii. Formovanie konzistencie, presnosti a precíznosti jazyka môže pomôcť pri rozkladaní vopred vytvorených predstáv.

3.1.3 Poskytnite široký priestor tomuto predmetu spolu s historickým kontextom

Holokaust predstavoval sériu vzájomne poprepájaných udalostí, ktoré sa v čase vojny odohrali v rôznych krajinách. Tieto udalosti teda naďalej zostávajú súčasťou rôznych európskych a globálnych dejín a historických procesov. Žiaci by mali byť schopní pochopiť, že holokaust sa v jednotlivých krajinách uskutočňoval rôznymi spôsobmi. Rôzne krátkodobé, strednodobé a dlhodobé faktory v európskych a svetových dejinách umožnili genocídu. Vytvorte príležitosti pre preskúmanie širších súvislostí a kontextov, v ktorých prišlo k udalostiam holokaustu.

Vedci podrobne skúmali tieto súvislosti. Pri navrhovaní pracovných schém a plánovaní jednotlivých vyučovacích hodín sa snažte využiť odborné a aktuálne akademické štúdie, ktoré sa venujú rôznym aspektom genocídy a jej vývoja.

3.2 UČEBNÉ AKTIVITY A KOMPLEXNÉ PRÍSTUPY

3.2.1 Vytvorte pozitívne vzdelávacie prostredie s aktívnou pedagogikou a prístupom orientovaným na žiakov

Pokúste sa vytvoriť otvorené a bezpečné vzdelávacie prostredie, v ktorom budú mať žiaci priestor a čas na rozmyslenie, budú povzbudzovaní k tomu, aby kládli otázky, diskutovali o svojich myšlienkach a obavách a podelili sa o nápady, názory a obavy.

Holokaust spochybňuje mnohé predpoklady, ktoré môžu mať mladí ľudia o charaktere spoločnosti, pokroku, civilizácii a správaní ľudí. U žiakov sa môžu vyskytnúť obranné reakcie, negatívne pocity alebo neochota ísť hlbšie do histórie nacistického obdobia alebo holokaustu. Súčasťou ich reakcií môžu byť navyše alternatívne názory a postoje. Pozitívne a dôveryhodné vzdelávacie prostredie je dôležité, aby bolo možné tieto problémy otvorene riešiť a diskutovať o nich.

Žiaci si utvárajú pochopenie sveta predovšetkým prostredníctvom vlastného objavovania a komunikácie s ostatnými, nielen prenosom vedomostí smerom od pedagóga k nim. Osvojte si prístup zameraný na učiaceho sa, v ktorom je úlohou pedagóga skôr napomáhať pri objavovaní než len šíriť vedomosti a povzbudiť žiakov k tomu, aby sa aktívne podieľali na svojom učení.

3.2.2 Reagujte vnímavo a citlivo na pôvod, emócie a obavy žiakov

Školské triedy sú zriedka homogénne, či už z hľadiska náboženského, kultúrneho, sociálneho alebo etnického pôvodu. Jednotliví žiaci prinášajú svoje vlastné východiská, predsudky, osobné emócie a obavy. Verejná diskusia a súčasné politické problémy navyše ovplyvňujú ich prístup k tejto téme. Rôznorodosť každej triedy a prebiehajúce verejné diskusie ponúkajú rôzne možnosti, ako urobiť holokaust relevantným pre žiakov a zapojiť ich do tejto témy.

Buďte vnímaví na pocity a názory žiakov, najmä na otázky, ktoré sa ich skutočne týkajú. Vytvorte príležitosti na otvorenú diskusiu o týchto problémoch. Buďte pripravení preskúmať ďalšie dejiny genocídy, rasizmu, zotročovania, prenasledovania alebo kolonializmu v modernom svete. Dajte pozor, aby ste jasne rozlíšili rôzne prípady vrátane ich jednotlivých príčin a povahy. Diskutujte o rozdieloch medzi „porovnávaním“ a „považovaním za rovnaké“.

Niektorí žiaci, ktorí majú pocit, že historické a súčasné utrpenie a prenasledovanie skupín, s ktorými sa stotožňujú, neboli zatiaľ vysporiadané, môžu byť odolní voči učeniu o prenasledovaní a vraždení ostatných. Uistite sa, aby mali príležitosť dozvedieť sa o ďalších takýchto problémoch v rôznych kontextoch vzdelávania a zabezpečte, aby sa tieto úvahy nestali cvičením vedúcim k relativizovaniu utrpenia (pozri 3.5.2).

3.2.3 Pri použití písomných a vizuálnych materiálov – najmä grafického charakteru – uvažujte nad ich cieľom a dôvodmi

Obrázky a text by sa mali vyberať opatrne a účelne z hľadiska prínosu vo vzdelávacom procese. Rešpekt voči obetiam holokaustu aj voči žiakom vo vzdelávacom prostredí si vyžaduje citlivý prístup a starostlivé premýšľanie o tom, čo predstavuje vhodný materiál. Používanie grafických obrázkov s úmyslom šokovať a zdesiť je pre obeť ponižujúce a môže posilniť stereotypy Židov ako obetí. Obrázky môžu byť tiež necitlivé vzhľadom k citlivosti žiakov v triede, pokiaľ ide o ľudské traumy či zdržanlivosť. O holokauste sa dá efektívne vzdelávať i bez použitia grafických fotografií alebo filmových záznamov.

Rovnako ako v prípade terminológie (pozri 3.1.2) je potrebné uvedomiť si zdroj vybraných materiálov. Páchatelia vygenerovali veľa fotografií, filmov a dokumentov, ktoré môžu byť užitočnými vzdelávacími zdrojmi za predpokladu, že sa výslovne uvedie kontext. Pedagógovia by si mali neustále klásť otázky pokiaľ ide o využívanie zdrojov a pýtať sa sami seba, aké výsledky vzdelávania sa dosahujú pri použití konkrétnych materiálov.

3.2.4 Individualizujte históriu premenou štatistík do osobných príbehov

Dajte žiakom príležitosť vidieť osoby prenasledované nacistami ako jednotlivcov. Pedagógovia môžu nájsť spôsoby ako žiakom znázorniť rozsah holokaustu a príslušné počty reálnym spôsobom. Mnoho ľudí bude mať ťažkosti predstaviť si tragédiu holokaustu, ak bude prezentovaná iba štatisticky. Opakované odkazy na „šesť miliónov“ môžu spôsobiť riziko, že komunity a jednotlivci splynú do anonymnej masy a snaha predstaviť si tieto enormné čísla môže viesť k odľudšteniu a dehumanizácii.

Namiesto toho všade, kde je to možné, použite prípadové štúdie, svedectvá preživších a listy a denníky z daného obdobia, aby ste ukázali ľudskú skúsenosť. Žiaci by mali byť schopní uviesť príklady toho, ako za každou „štatistikou“ stála skutočná osoba so životom pred holokaustom, ktorý existoval v prostredí rodiny, priateľov a komunity. Vždy zdôrazňujte dôstojnosť a ľudskosť obetí.

3.2.5 Vytvorte príležitosť preskúmať komplikovanú povahu rolí, ktoré ľudia hrali, a nie posilňovať stereotypy

Zameranie sa na príbehy jednotlivcov, morálne dilemy, ktorým čelili a rozhodnutia, ktoré robili, môže urobiť históriu holokaustu pre žiakov bezprostrednejšou, zaujímavejšou a relevantnejšou pre ich dnešný život.

Poskytnite historické zdroje, ktoré žiakom umožnia preskúmať komplexné faktory ovplyvňujúce ľudskú činnosť. Ukážte, ako skutoční ľudia robili rozhodnutia, ktoré prispeli k udalostiam, ktoré sa stali. Spája sa to diskusiou o tom, že skutky ľudí boli ovplyvnené širokou škálou faktorov, ako sú napríklad spoločenské štruktúry, ekonomika, ideológia, osobné presvedčenie a motivujúce faktory. Pojmy ako „páchateľ“, „divák“, „obeta“ a „záchranca“ sa v priebehu času vyvinuli v štúdiách holokaustu s cieľom klasifikovať a analyzovať konkrétne typy historických aktérov. Ubezpečte sa, aby žiaci pochopili, že tieto kategórie sú skôr zasadzované do minulosti a nie z nej odvodené. Ľudské správanie sa zvyčajne prekrýva a je premenlivé: Osoba opísaná ako „divák“ mohla byť v jednom kontexte „páchateľom“, avšak v inej situácii mohla byť dokonca „obetou“.

Dávajte pozor, aby ste sa vyhli posilňovaniu stereotypov, ktoré naznačujú, že všetci záchrancovia boli hrdinskí, dobrí a láskaví, všetci diváci boli apatickí a všetci páchatelia sadistickí. Predovšetkým zdôraznite, že „obete“ neboli bezmocné, ale skôr reagovali na ťažké a stresujúce situácie spôsobom podmieneným vekom, okolnosťami a kontextom. Osobitná pozornosť by sa mala venovať tomu, aby sa zabránilo jednoduchému zovšeobecňovaniu pojmu „národný charakter“, respektíve zabezpečiť, aby bol správne adresovaný, ak sa vyskytne.

3.2.6 Nesnažte sa charakterizovať páchatel'ov iba ako „neľudské monštrá“

Je potrebné dôkladne preskúmať motivácie páchatel'ov: Žiaci môžu na zváženie relatívneho významu faktorov použiť primárne zdroje, prípadové štúdie a individuálne biografie. Spoločenské štruktúry, ekonomika, ideológia, predsudky, propaganda, xenofóbia, dehumanizácia, tlak vrstovníkov, kriminálna psychopatológia a motivačné faktory ako napr. strach, moc alebo chamtivosť zohrávali úlohu pri rozhodovaní jednotlivcov o účasti alebo spolupáchateľstve na holokauste. Zámerom nie je normalizovať, ale pochopiť, ako ľudia prišli k tomu, čo robili. Pochopenie neznamená ospravedlnenie.

Holokaust bol ľudskou udalosťou s ľudskými príčinami. Aj keď sa páchatelia dopúšťali neľudských činov, väčšinou to neboli sadistickí psychopati a označiť ich iba za „zlých“ nie je dostatočným vysvetlením holokaustu. Namiesto toho by sa pedagógovia mali snažiť a pomôcť žiakom položiť úplne inú a náročnejšiu otázku. Ako je z ľudského hľadiska možné, že obyčajní jedinci, ktorí spáchali kruté činy a vraždili ľudí vrátane žien a detí, mohli byť tiež milujúcimi otcami a manželmi, oddanými manželkami alebo matkami?

3.2.7 Postupuje opatrne pri použití simulácií a rolových hier

Je potrebné opatrne pristupovať k aktivitám ako simulácia, tvorivé písanie alebo rolová hra, ktoré nabádajú žiakov, aby si predstavili, že boli priamo zapojení do holokaustu. Pokusy „nachádzať spojitosť“ môžu viesť k falošným ekvivalenciám alebo k bagatelizácii, keď sa žiaci snažia nájsť porovnanie so svojím vlastným životom. Niektorí mladí ľudia sa môžu príliš stotožniť s udalosťami holokaustu a môže ich nadchnúť moc, ba dokonca

„veľkolepost“ nacistov. Niektorí môžu demonštrovať chorobnú fascináciu utrpením obetí. Žiaci s traumatizujúcimi životnými skúsenosťami alebo rodinnými anamnézami môžu tiež zažiť intenzívny stres, keď si znovu pripomenú tieto epizódy prostredníctvom historického skúmania. Zvážte realizáciu aktivít využívajúcich „pozície pozorovateľov“, ktoré presnejšie odrážajú našu pozíciu vo vzťahu k minulosti. Napríklad môžete požiadať žiakov, aby prevzali úlohu niekoho z neutrálnej krajiny a reagovali na tieto udalosti: napríklad novinárka, ktorá píše článok pre svoje noviny o prenasledovaní Židov; dotknutá osoba, ktorá píše svojmu politickému zástupcovi; alebo aktivista, ktorý sa snaží zmobilizovať verejnú mienku. Takéto aktivity môžu byť dobrým motivačným prostriedkom pre vzdelávanie a zároveň upozorňujú na možné postupy, ktoré môžu žiaci prijať pri udalostiach, ktoré sa ich v dnešnom svete týkajú. Pedagógovia môžu napomáhať pestovaniu skutočnej empatie prostredníctvom osobných príbehov, prípadových štúdií a svedectiev preživších.

Nezabudnite zapojiť žiakov do diskusných stretnutí po každej rolovej hre, simulácii alebo imaginárnom cvičení. Je nevyhnutné porozumieť tomu, ako žiaci reagovali na tieto materiály a ako ich spracovali.

3.2.8 Podporte štúdium miestnej, národnej a globálnej histórie a pamäti

V krajinách, v ktorých sa odohrali udalosti holokaustu, zdôraznite tieto konkrétne udalosti v kontexte národných dejín tohto obdobia pri zohľadnení európskeho rozmeru holokaustu. Toto skúmanie môže zahŕňať skúsenosti obetí, záchranárov, páchatel'ov, kolaborantov, odporcov a divákov. Pedagógovia by mali podporovať a napomáhať pri opätovnom preskúmaní zaužívaných „národných“ naratívov daného obdobia.

3.2.9 Interdisciplinárny prístup môže obohatiť pochopenie holokaustu

Udalosti holokaustu odhaľujú extrémny ľudského správania, ktoré zasahujú mnohé oblasti ľudskej skúsenosti. Výsledkom je, že táto téma je relevantná pre pedagógov z rôznych predmetových disciplín. Interdisciplinárny prístup môže obohatiť chápanie holokaustu žiakmi čerpaním z rôznych odborných oblastí, prístupom k holokaustu z viacerých hľadísk vychádzajúc z myšlienok a znalostí získaných vo viacerých študijných odboroch.

Vzdelávanie o holokauste prostredníctvom histórie vyvoláva silné emócie, ktoré poézia, umenie a hudba môžu pomôcť vyjadriť tvorivým a nápaditým spôsobom. Holokaust nastoľuje dôležité morálne, teologické a etické otázky, ktoré môžu žiaci študovať na hodinách náboženstva, etickej alebo občianskej výchovy. Vzdelávacie projekty a programy na národnej i medzinárodnej úrovni, ktoré spájajú študujúcich pri štúdiu s rovesníkmi z iných častí krajiny alebo iných krajín, môžu prispieť k lepšiemu porozumeniu miestnych, regionálnych a globálnych dejín holokaustu.

To si vyžaduje dialóg a spoluprácu medzi pedagógmi vyučujúcimi rôzne predmety a možno aj na rôznych miestach, aby sa mohli vypracovať zvládnuteľné učebné ciele a doplnkové aktivity podľa harmonogramu, ktorý zabezpečí logické rozvíjanie znalostí a porozumenia. Digitálne učebné platformy a komunikačné nástroje môžu podporovať vzdelávacie aktivity pre žiakov i študentov v rôznych oblastiach a lokalitách.

3.3 KRITICKÉ MYSLENIE A SEBAREFLEXIA

3.3.1 Naznačte, že holokaust nebol nevyhnutný

Skutočnosť, že prišlo k historickej udalosti a že bola zdokumentovaná ešte neznamená, že sa musela stať. K holokaustu prišlo preto, lebo sa jednotlivci, skupiny a národy rozhodli konať alebo nekonať. Zameranie na tieto rozhodnutia poskytuje pohľad do histórie ako i ľudskej povahy. Pomáha tiež žiakom lepšie kriticky uvažovať o tejto téme.

3.3.2 Diskutujte o komplexnosti histórie

PPripomeňte žiakom, že zložité udalosti, ako napríklad holokaust, prinášajú skôr viac otázok než poskytujú jednoduché odpovede. Túžba „poučiť sa“ z holokaustu predstavuje riziko zjednodušenia až po priame závery o dobre a zle – holokaust sa stal preto, lebo ľudia neurobili správne morálne rozhodnutia – vedie to k povrchnému čítaniu histórie. Skúmanie holokaustu skôr nastoľuje otázky týkajúce sa povahy individuálnej voľby, „problému zla“ a spôsobov, ako sa jednotlivci vyrovnávajú alebo nedokážu vyrovnat' s minulosťou.

Umožnite žiakom podrobne študovať a skúmať holokaust vrátane otázok uvedených v časti „Čo vyučovať“, ktoré sa zaoberajú dilemami obetí, záchrancov, prenasledovateľov a divákov.

Okrem toho s nimi diskutujte o dočasnom charaktere historických „odpovedí“, napríklad z dôvodu objaveného alebo strateného zdrojového materiálu. Podporujte ich, aby svoju prácu na poznávaní holokaustu považovali skôr za smerujúcu k dočasnému porozumeniu než k definitívnej odpovedi.

Napokon, hoci by pripomínanie si a vzdelávanie mali zostať jasne odlíšené, pripomínanie si historických udalostí môže byť cenným spôsobom riešenia emocionálnych potrieb žiakov po absolvovaní náročného štúdia.

3.3.3 Pomáhajte žiakom rozvíjať historické povedomie štúdiom interpretácií a pripomínaním si holokaustu

- **Povzbudzujte žiakov ku kritickej analýze rozličných interpretácií holokaustu**

Učenie v triede a naše chápanie minulosti je vždy ovplyvnené širšími kultúrnymi kontextami. Kolektívnu pamäť formujú akademické a populárne zobrazenia holokaustu prostredníctvom hraných filmov, masmédií, dokumentov, umenia, divadla, románov, pamätníkov a múzeí. Každá interpretácia alebo zobrazenie sú ovplyvnené okolnosťami, za ktorých boli vytvorené a môžu toho veľa vypovedať o čase a mieste, kde vznikli, ako aj o udalostiach, ktoré zobrazujú.

Vytvorte príležitosti pre žiakov, aby zvažili, ako a prečo sa také interpretácie a znázornenia minulosti vytvárajú, pričom berte ohľad na výber dôkazov, z ktorých vychádzajú a úmysly tých, ktorí ich vytvorili. Pomôžte žiakom pochopiť, že hoci existujú legitímne oblasti historickej debaty, nie všetky interpretácie sú rovnako opodstatnené.

- **Vyzyvajte žiakov, aby sa zúčastňovali a zapájali do národných a miestnych spomienkových slávností**

Podujatia ako Pamätné dni holokaustu poskytujú príležitosti pre medzigeneračné projekty, podnecujú diskusiu medzi členmi rodiny o súvisiacich súčasných problémoch a napomáhajú ďalším formám komunitného vzdelávania.

Okrem toho, že tieto príležitosti umožňujú spoznávanie holokaustu nielen z triedy, ale i v rámci širšej komunity, môžu byť taktiež predmetom skúmania a vzdelávania. Je možné požiadať žiakov, aby uvažovali nad tým, ako kultúrne vplyvy formujú pamäť a pamätníky, ako sa ich miestna komunita rozhodla reflektovať na svoju minulosť, ako si rôzne skupiny vyberajú z histórie svoje vlastné príbehy, či ich národ rieši zložité aspekty svojich národných dejín a ako sa tieto spomienkové slávnosti líšia od iných krajín.

- **Vytvorte príležitosť zamyslieť sa nad úlohou histórie pre tvorbu významu a identity v súčasnosti**

„Historické vedomie“ uznáva, že každý príbeh minulých udalostí je formovaný kontextom, v ktorom vznikol. Historické vedomie uznáva, že naše chápanie minulosti má význam pre jednotlivcov a skupiny v súčasnosti a bude formovať očakávania do budúcnosti.

„Kolektívna pamäť“ je spôsob, ako si skupina ľudí pamätá historický zážitok, ktorý často odráža hodnoty spoločnosti, a odovzdáva túto pamäť z jednej generácie na druhú. Kolektívna pamäť je vyjadrená napríklad počas pamätných dní, v múzeách a pamätníkoch a iných jestvujúcich národných naratívoch. Umožnite žiakom preskúmať spôsoby, akými sú súčasťou kolektívnej pamäte prostredníctvom verejných inštitúcií a sociálnych väzieb ako sú škola, médiá a rodina.

Keď sa žiaci stretnú s rôznymi historickými naratívami o holokauste, povzbudte ich, aby si kládli otázky ako napríklad:

1. Prečo sa kľúčové aspekty týchto naratívov líšia?
2. Aké prvky sú prítomné a ktoré absentujú v rôznych naratívoch o holokauste?
3. Aký by mohol byť dôvod rozdielov v dôraze medzi rôznymi naratívami?

Uvedomenie si toho, ako dnes naše chápanie minulosti ovplyvňuje kultúrny, politický a časový kontext a identitu, môže žiakom umožniť rozvíjať svoje historické vedomie.

3.3.4 Ukážte život židovského národa mimo holokaustu

Židovský národ má dlhú históriu a bohaté kultúrne dedičstvo. Je potrebné, aby sa židovská skúsenosť počas holokaustu dostala do historického kontextu tým, že sa ukáže život pred a po. Umožnite žiakom, aby si uvedomili, že Židia sú viac ako odludštené a degradované obeť nacistického prenasledovania (pozri 2.4.2). Je nevyhnutné, aby pochopili obrovskú stratu súčasnej svetovej kultúry, ktorá bola výsledkom zničenia bohatých a živých židovských komunít v Európe.

3.3.5 Zabráňte legitimizácii skresľovania a popierania minulosti

Priame popieranie holokaustu môže byť zriedkavé, ale skresľovanie je rozšírenejším javom. Skresľovanie aj popieranie podkopávajú kritické myslenie ignorovaním a degradáciou historických dôkazov a pochopenia dejín založených na faktoch.

Popieranie holokaustu – definované IHRA ako „diskurz a propaganda, ktoré popierajú historickú realitu a rozsah vyhladenia Židov“ – je často ideologicky motivované a zároveň je súčasťou konšpiračnej teórie, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou moderného antisemitizmu. Konšpiračný prvok popierania holokaustu je charakterizovaný tvrdením, že Židia prehávajú alebo dokonca vyrábajú holokaust ako historickú udalosť, aby získali finančné výhody, vplyv alebo moc. Popierači sa pokúšajú zasiať semená pochybností zámerným skresľovaním a deformáciou historických dôkazov. Buďte opatrní, aby ste nevedomky nelegitimovali popieračov zapájaním sa do falošných diskusií. Je potrebné dbať na to, aby sa neposkytla platforma pre ideologicky motivovaných popieračov. Nepovažujte popieranie holokaustu za legitímny historický argument, ani sa nesnažte vyvrátiť pozíciu popieračov pomocou normálnej diskusie o histórii a racionálnych argumentov.

Rovnako ako v prípade mnohých ďalších konšpiračných teórií, môže popieranie holokaustu u žiakov vyvolať záujem a zvedavosť, pretože tieto teórie spochybňujú zavedené a všeobecne akceptované faktické pozície, ktoré zastávajú tí, ktorí majú autoritu. V tomto prípade kritické otázky o holokauste nie sú nevyhnutne založené na ideologickom presvedčení, ale môžu byť motivované pokusom napadnúť ustálené pozície a testovať reakcie učiteľov alebo iných autorít. V takom prípade sa pokúste zistiť motiváciu pre komentáre smerujúce k popieraniu, a to buď počas diskusie v triede, alebo v individuálnom rozhovore. Otázka, prečo sú tieto perspektívy dôležité pre žiakov, môže byť veľmi užitočným východiskovým bodom pre takéto diskusie.

Skresľovanie holokaustu, t.j. „zámerná snaha ospravedlniť alebo minimalizovať vplyv holokaustu alebo jeho hlavných prvkov“, môže byť motivované rôznymi faktormi. Zahŕňa okrem iného minimalizáciu dopadu holokaustu a zahmlievanie zodpovednosti nacistického Nemecka za holokaust obviňovaním iných národov alebo skupín. To platí aj pre popieranie a skresľovanie súvisiace s genocídou Rómov a Sintov, ktoré často zobrazujú skupinu obetí ako kriminálny prvok, ktorý si zaslúži perzekúciu.

Proti skresľovaniu je možné bojovať pomocou odkazu na historické fakty založené na historických dôkazoch, ktoré sú uvádzané v primárnych prameňoch a v odbornej literatúre. Úvahy a zvedavosť ohľadom toho, kde žiaci získali dezinformácie a čo ich motivovalo ich využívať, môže pomôcť pedagógom vymyslieť vhodnú reakciu a naplánovať účinné spôsoby riešenia prípadov skresľovania v triede.

Hĺbkové preskúmanie skresľovania a popierania holokaustu by sa malo riešiť a chápať oddelene od histórie holokaustu. Môže to byť relevantné pre samostatnú kapitolu o tom, ako sa formy antisemitizmu vyvíjali v priebehu času, alebo ako projekt mediálnych štúdií skúma manipuláciu, skresľovanie a deformovanie skutočností, ktoré skupiny používajú na politické, sociálne alebo ekonomické účely. Pracovnú definíciu [IHRA popierania a skresľovania holokaustu](#) je možné použiť v spojení s definíciami v tejto časti a slovníkom na konci tohto dokumentu.

3.4 ZDROJE A PRAMENE EFEKTÍVNEJ VÝUČBY A VZDELÁVANIA

3.4.1 Poskytnite žiakom prístup k primárnym zdrojom

Dajte žiakom príležitosť kriticky analyzovať pôvodný zdrojový materiál a pochopiť, že analýza, interpretácia a úsudok musia byť založené na dôkladnom preskúmaní historických dôkazov.

Páchatelia, obeť, záchrancovia a diváci sa zjavujú v dobových listoch, denníkoch, novinách, prejavoch, umeleckých dielach, rozkazoch a úradných dokumentoch. Primárny zdrojový materiál je nevyhnutný pre akékoľvek zmysluplné skúmanie motivácie, myšlienok, pocitov a konania ľudí v minulosti a pre akýkoľvek seriózny pokus pochopiť, prečo sa ľudia rozhodli tak, ako sa rozhodli, alebo prečo sa udalosti stali tak, ako sa stali.

3.4.2 Využite výpovede svedkov pre vytvorenie jedinečnej väzby na minulosť

Okrem spoznávania histórie, zahrnutie svedeckých výpovedí z prvej ruky do procesu výučby pomáha žiakom pochopiť, aký vplyv mali udalosti na jednotlivca. Spomínanie na udalosti z osobnej perspektívy dáva príležitosť rozlišovať medzi faktami a úvahami a dáva tiež žiakom príležitosť zamyslieť sa nad podstatou pamäti.

V niektorých krajinách žijú vo svojich komunitách ľudia, ktorí prežili holokaust. Ak je to možné, spojte sa s preživším a pozvite ho, aby hovoril(a) o svojej skúsenosti. Poskytuje to špeciálnu vzdelávaciu skúsenosť. Ostatné osoby, ktoré sa priamo podieľali na holokauste alebo ktoré boli svedkami udalostí na vlastnej koži (záchrancovia, osloboditelia a ďalší), majú tiež silné svedectvá. Byť v prítomnosti niekoho, kto zažil historické udalosti na vlastnej koži, môže pomôcť pri porozumení histórii, ktoré sa nie vždy dá dosiahnuť z iných zdrojov.

Pri pozvaní preživšieho alebo svedka do vzdelávacieho prostredia myslite na prípravu pred, počas a po ukončení stretnutia, aby ste maximalizovali potenciál žiakov viesť pozitívny dialóg s hosťom. Uistite sa, že žiaci majú dobré základy vedomostí o historických udalostiach prostredníctvom ďalších primárnych a sekundárnych zdrojov. Pamätajte, že stretnutie so svedkami je iba jedným prostriedkom na prenos historických poznatkov. Pokúste sa vopred naštudovať životný príbeh jednotlivca, aby ste sa uistili, že máte dostatočné informácie a poznáte kontext. Iba tak je možné viesť úctívú a vnímavú diskusiu. Pomôžte žiakom pochopiť, že hoci od týchto udalostí uplynulo veľa času, pre rečníka môže byť stále bolestivé rozprávať o takých intenzívnych osobných skúsenostiach. Povzbudte tých, ktorí sa s preživším stretnú, aby sa pýtali nielen na to, čo sa mu/jej stalo počas holokaustu, ale aj na jeho život pred a po, aby získali predstavu o celej osobe a o tom, ako sa preživší(a) snažil(a) žiť so svojou skúsenosťou.

Pri poklese počtu preživších a svedkov, ktorí sú schopní rozprávať svoj príbeh širšiemu publiku, poskytujú videozáznamy silnú alternatívu. Z dôvodu komplexnosti videonahrávok ako zdroja si pripravte vyučovacie hodiny, v ktorých sa svedectvá používajú interpretačne, aby podporili skôr porozumenie než iba jednoduchú ilustráciu historických udalostí. Namiesto celovečerných svedectiev použite klipy svedectiev starostlivo vybrané pre splnenie pedagogických cieľov hodiny. Pri výbere klipov so svedectvami, ktoré majú hlbšie významové vrstvy, buďte obzvlášť opatrní, aby žiaci mohli skúmať svedectvá z kognitívneho aj afektívneho hľadiska. Vždy uveďte historický kontext a kontext rozhovoru.

Jedným bodom skúmania by mohol byť časový odstup medzi historickou skúsenosťou a rozprávaním svedectva. Žiaci môžu uvažovať o tom, ako je svedecký záznam ovplyvnený situáciou rozhovoru, procesmi historizácie a kolektívnej pamäte, ako aj meniacimi sa okolnosťami svedčiacej osoby. Dokument IHRA [„Výučba o holokauste bez preživších“](#) obsahuje podrobnejšie odporúčania.

3.4.3 Uvedomte si potenciál ako i obmedzenia všetkých inštruktážnych materiálov

Zhodnotte historickú presnosť všetkých inštruktážnych materiálov a všetky dôkazy zasadte do kontextu. Ak je to možné, prepojte osobné príbehy s odkazmi na miestny kontext alebo udalosti. Pre vypočutie hlasov obetí a pozostalých môže pomôcť použitie denníkov, listov, fotografií a iných dôkazov. Využite prípadové štúdie, ktoré spochybňujú a podkopávajú negatívne stereotypy skupín obetí, ktoré môžu byť prítomné v spoločnosti alebo medzi vzdelávanou skupinou. Ak chcete rozvíjať kritické myslenie, požiadajte žiakov, aby diskutovali o obsahu a zameraní učebníc a iných učebných materiálov.

Všimnite si, že mnohé dôkazy o holokauste, či už písomné dokumenty, fotografie alebo filmy, boli vyrobené nacistami. Majte na pamäti, že pri reprodukcii nacistickej propagandy a pri použití krutých fotografií alebo záberov môže niektorý inštruktážny materiál posilniť negatívne pohľady na obeť a ešte raz ich dehumanizovať, degradovať a odludštiť.

Na záver nezabudnite vziať do úvahy kognitívny a emocionálny vývoj žiakov. Je potrebné, aby obrázky a text boli vhodné a aby boli žiaci dobre pripravení na možný vplyv na ich emócie. Poskytnite im priestor na zamyslenie sa a na následnú diskusiu o svojich reakciách.

3.4.4 Použitie fiktívnych a umeleckých zdrojov

Romány, novely, básne a hrané filmy o holokauste nemôžu nikdy nahradiť dôkladné štúdium historických udalostí, môžu však ponúknuť osobný prístup a konkrétny pohľad na podstatu a následky trestného činu. Diela o holokauste s vysokou estetickou hodnotou dokážu vzbudiť empatiu a porozumenie tým, že sa zameriavajú na individuálne skúsenosti obetí a napomáhajú pochopeniu udalostí. To však môžu dosiahnuť iba vtedy, ak sa svojím jazykom a zložením vyhnú sentimentalizácii a gýču.

Fiktívne zdroje by mali rešpektovať konkrétne udalosti, fakty a podmienky holokaustu bez historickej manipulácie a zmien. Tento princíp sa vzťahuje na filmy založené na biografickej alebo memoárovej literatúre, ktoré často voľne narábajú s pravdou, pričom sa schovávajú za vetu: „Na základe skutočného príbehu“.

Fiktívne a umelecké zdroje však môžu tiež:

- rozvíjať kritické myslenie o historických príbehoch a rozvíjať historické vedomie;
- napomôcť interdisciplinárnemu vzdelávaniu o holokauste;
- pomôcť žiakom identifikovať jazyk diskriminácie a rasizmu.

Okrem toho môže beletria poskytnúť mladším žiakom „spracovanú“ verziu minulosti, ktorá udalosti dáva do rámca spôsobmi primeranými veku a zachováva historickú presnosť. Ilustrácie v obrázkových knihách môžu mladším žiakom poskytnúť vizuálny stimul primeraný veku, ktorý podporuje ich učenie.

Prvou výzvou pre pedagógov je nájsť a použiť fiktívne zdroje, ktoré spĺňajú vyššie uvedené kritériá. To znamená, že pedagógovia musia mať dostatočne spoľahlivé historické vedomosti, aby adekvátne odlíšili nesprávne informácie alebo skreslenie (fikciu) od presných alebo realistických historických faktov (pravdy). Fiktívne zdroje sú doplnkom, nie náhradou za skutočné, archívne zdroje. Pedagógovia by sa mali poradiť s kolegami učiacimi dejepis, aby im pomohli nájsť vhodné informačné texty a nastaviť historické bádanie, ktoré by použitie fiktívnych zdrojov sprevádzalo.

Je zodpovednosťou každého pedagóga, aby zabránil dezinformáciám o holokauste. To nevyhnutne znamená, že niektoré fiktívne zdroje sú napriek svojej reputácii, príťažlivosti alebo dostupnosti problematické a nemali by sa používať pri výučbe a vzdelávaní o holokauste.

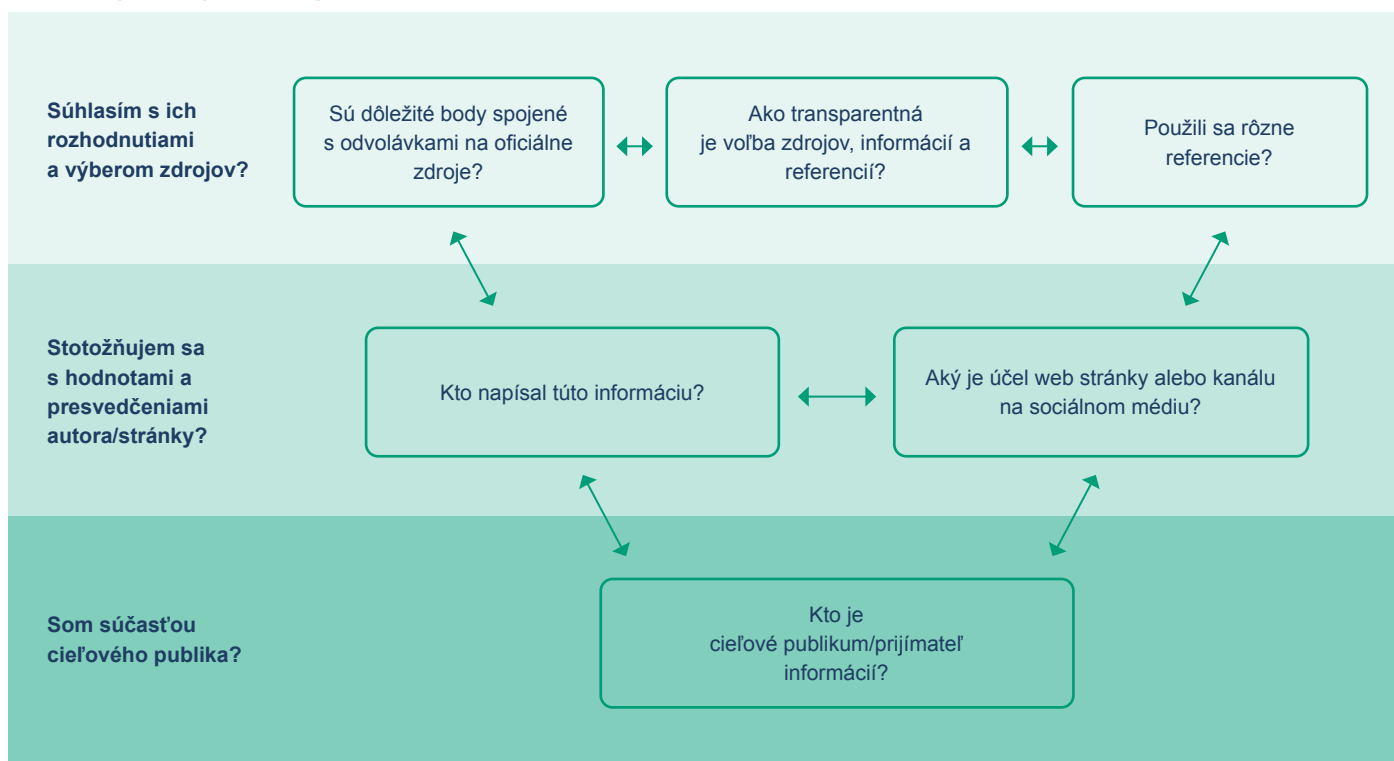
Román a film *The Boy in the Striped Pyjamas* (Chlapec v pruhovanom pyžame) sa často používajú na vyučovaní v anglicky hovoriacich krajinách, no niekedy aj v slovenských školách. I keď príbeh môže stimulovať záujem žiakov, podrobnosti a príbehy knihy ani filmu nie sú verné historickým faktom a vytvárajú falošné obrazy obetí, páchatel'ov a kľúčových aktérov. Skúmanie týchto problémov prostredníctvom porovnania s historickými zdrojmi a dôkazmi môže byť základom stimulácie kritického preskúmania pokročilými žiakmi v rámci stredných škôl, ale žiaci s malými alebo žiadnymi predchádzajúcimi vedomosťami pravdepodobne získajú dezinformácie o holokauste, ktoré sa už nepodarí spochybniť či odučiť.

3.4.5 Podporte žiakov pri kritickej práci s internetovými zdrojmi

Internet je nezastupiteľným mediálnym zdrojom ovplyvňujúcim vedomosti, vnímanie a názory mnohých žiakov. Aj keď môže byť cenným nástrojom pre vzdelávanie a výskum, pedagógovia a učitelia sa musia byť pri používaní webových stránok a sociálnych médií opatrní a kritickí. Najlepšou stratégiou je odporučiť oficiálne stránky preverené s ohľadom na tieto odporúčania. Pomocou Medzinárodného adresára organizácií holokaustu IHRA ([IHRA International Directory of Holocaust Organizations](#)) nájdete užitočné stránky, ktoré vyhovujú potrebám. „Genocída Rómov: Prehľad medzinárodných organizácií zaoberajúcich sa historickými a súčasnými problémami“ ([Roma Genocide: Overview of international organizations working on historical and contemporary issues](#)) – tieto informácie organizácie IHRA môžu podporiť výchovu a vzdelávanie zamerané na genocídu Rómov a Sintov.

Zdôraznite potrebu kriticky vyhodnotiť všetky zdroje informácií. Žiaci by mali pochopiť dôležitosť zohľadnenia kontextu, v ktorom informácie vznikli, a mali by dostať nástroje a vzdelanie na kritické hodnotenie akýchkoľvek zdrojov. Vyzývajte ich, aby sa pýtali napríklad otázky uvedené na nasledujúcom diagrame:

Existuje nejaká agenda?

Obr. 3. Vzorové otázky pre posúdenie internetových zdrojov

Ďalším dôležitým prvkom kritického posudzovania internetových zdrojov je diskusia o pôvode, originalite a účele vizuálneho materiálu, ako sú fotografie a film. Mediálna gramotnosť by sa mala skôr hodnotiť, posilňovať a nielen predpokladať. Mladí ľudia by mali byť informovaní o tom, že niektoré webové stránky a kanály sociálnych médií vytvárajú popierači holokaustu, antisemiti a rasisti s výslovným cieľom šíriť dezinformácie a klamať. Mali by sa naučiť všímať si a klásť otázky pokiaľ ide o vzťahy medzi vlastníkom zdroja a jeho prispievateľmi alebo respondentmi.

Užitočné môže byť tiež identifikovať rôzne kategórie sociálnych médií/sietí a diskutovať o tom ako fungujú, aké majú publikum a prečo ich ľudia používajú. Sociálne média/siete zahŕňajú:

Obrázok 4. Niektoré príklady sociálnych médií

Vždy treba mať na pamäti, že popularitu a trhovú penetráciu niektorých stránok alebo aplikácií je potrebné monitorovať, keďže sú predmetom rýchlych a extrémnych zmien. Uvedomenie si (v rámci profesionálnych hraníc) toho, ako žiaci používajú sociálne médiá, môže byť dôležitou súčasťou súčasného vzdelávania.

3.5 VZŤAH HISTÓRIE K PRÍTOMNOSTI: HOLOKAUST, GENOCÍDY A PORUŠOVANIE ĽUDSKÝCH PRÁV

3.5.1 Dimenzie vzdelávania k ľudským právam a ich vzťah k výučbe a vzdelávaniu o holokauste

Deklarácia OSN o výchove a vzdelávaní v oblasti ľudských práv (2011) definuje tri dimenzie výchovy k ľudským právam. Tieto dimenzie sú uvedené nižšie na obrázku 5 spolu s náčrtom toho, ako môžu byť spojené s výučbou a poznávaním holokaustu.

Dimenzia 1	Výučba o ľudských právach: porozumenie normám a zásadám ľudských práv.	Dopad holokaustu na formulovanie, kodifikáciu a upevnenie ľudských práv, najmä v Deklarácii OSN o ľudských právach a Dohovore OSN o genocíde.
Dimenzia 2	Výučba <i>prostredníctvom</i> ľudských práv: využívanie metód založených na prístupoch v oblasti ľudských práv.	Používanie aktívnych metód zameraných na učiacich sa, ktoré posilňujú a zlepšujú objavovanie, a to spôsobmi, ktoré rešpektujú, chránia a zlepšujú práva učiacich sa a pedagógov.
Dimenzia 3	Výučba <i>pre</i> ľudské práva: posilnenie schopností učiacich sa uplatňovať a dodržiavať zásady ľudských práv.	Výučba a poznávanie holokaustu môže poskytnúť prípadové štúdie mechanizmov a procesov, ktoré vedú k porušovaniu ľudských práv a ktoré môžu prerásť do rozsiahleho násillia, ako je genocída. Na analýzu udalostí holokaustu možno použiť aj perspektívy mieru, prevencie genocídy alebo výchovy k demokratickému občianstvu.

Obr. 5. Dimenzie vzdelávania k ľudským právam aplikované na výučbu a vzdelávanie o holokauste

3.5.2 Dôležité skutočnosti, ktoré treba mať na pamäti pri kombinácii výučby a vzdelávania o holokauste so vzdelávaním k ľudským právam

Aj keď výučba a vzdelávanie o holokauste môže byť účinným a dostupným nástrojom pri výchove k ľudským právam, pedagógovia by mali pamätať na tieto dôležité body:

- a) Všetky návrhy v týchto odporúčaní týkajúce sa presnosti jazyka a diskurzu, ako aj použitia metód zameraných na učiacich sa, sa vzťahujú na vyučovacie hodiny zahŕňajúce prvky výchovy k ľudským právam.
- b) Mala by sa rešpektovať špecifickosť holokaustu a iných porušení ľudských práv, pričom ich porovnanie treba vykonať opatrne a citlivo. Porovnávanie udalostí si vyžaduje podrobné znalosti o každom porovnávanom prvku, v opačnom prípade existuje riziko nehistorických porovnaní, ktoré bránia porozumeniu, kritickému mysleniu a analýze. Pedagógovia by mali byť úprimní a pravdiví pokiaľ ide o ich úroveň odbornosti v oblasti holokaustu a akýchkoľvek ďalších skúmaných udalostí.
- c) Malo by sa jasne rozlišovať medzi holokaustom a ponaučeniami, ktoré z neho možno vyvodíť. Minulosť sa udiala osobitným spôsobom z konkrétnych dôvodov a prílišné zjednodušenie historických faktov alebo širších konceptov na zdôraznenie konkrétnych „poučení“ neslúži ani žiakom, ani pedagógom. Pedagógovia by mali byť obzvlášť opatrní pri premostení súčasných poznatkov alebo hodnôt do tých, ktoré boli v minulosti. Primárne zdroje a humanizácia obetí by mali zdôrazniť rozdiely, no zároveň aj podobnosti medzi rôznymi udalosťami.

- d) Pedagógovia by mali jasne rozlišovať medzi páchatelmi v minulých a v súčasných spoločnostiach. Je potrebné vyhnúť sa posudzovaniu „národného charakteru“. Je dôležité napr. skúmať rôzne reakcie Nemcov na nacistickú politiku vrátane nadšenej podpory, spolupráce, nespokojnosti, apatie a aktívneho odporu. To isté platí pri skúmaní kolaborácie. Nepoužívajte analýzu správania v minulosti, aby ste poskytli jednoduché vysvetlenie súčasného správania.
- e) Je potrebné ubezpečiť sa, aby porovnanie genocídy alebo porušovania ľudských práv ne- viedlo k hierarchii utrpenia, či už minulého alebo súčasného. Utrpenie tých, na ktorých sa nacisti a ich spolupracovníci zamerali, bolo silné, skutočné a nemalo by sa v súčasnosti po- užívať iba na vyvolanie sympatií. Rovnako aj utrpenie, ktoré prežívajú ľudia v rôznych kontextoch, si tiež zaslúži uznanie. Motívy, politiky a postupy na vytváranie podmienok diskriminácie, ekonomického vykorisťovania, prenasledovania a vraždenia sú často rozmanité a zložité – v minulosti aj v súčasnosti. Pedagógovia dlžia obetiam v minulosti i v súčasnosti presné pochopenie ich utrpenia podľa jeho vlastných podmienok, teda nie vo vzťahu k ostatným.

Predovšetkým je potrebné pamätať na to, že výučba a vzdelávanie o holokauste je samostatnou oblasťou. Aj keď pri starostlivom a uvážlivom spájaní perspektív existujú pri prijímaní prístupu zameraného na ľudské práva pri výučbe o holokauste príležitosti, musia mať pedagógovia na pamäti, že je potrebné zabrániť zjednodušeniu historického kontextu alebo oddávaniu sa nehistorickým porovnaniam.

ZOZNAM KLÚČOVÝCH SLOV

Anticiganizmus: rasizmus proti ľuďom považovaným za „cigánov“, hoci hlavnými cieľmi sú zvyčajne **Sintovia a Rómovia**.

Antijudaizmus: nenávisť a pohrdanie voči Židom na základe náboženských predsudkov.

Antisemitizmus: IHRA prijala právne nezáväznú pracovnú [definíciu antisemitizmu](#), ktorá uvádza: „**Antisemitizmus je určitý spôsob vnímania Židov, ktorý možno vyjadriť ako nenávisť k Židom. Slovné a fyzické prejavy antisemitizmu sú namierené proti Židom alebo nežidom a/alebo proti ich majetku, inštitúciám židovskej komunity a ich náboženským ustanovizniam.**“ Obsahuje jedenásť príkladov spôsobov, ako sa dnes prejavuje antisemitizmus. V období pred a počas holokaustu sa nacisti a ďalší zameriavali na Židov rôznymi formami antisemitizmu. Účinky takéhoto antisemitizmu sa stupňovali od spoločenských predsudkov cez právne obmedzenia až po masové väznenie, getoizáciu, deportácie a vraždy.

Diváci: štáty a jednotlivci, ktorí si boli vedomí nacistických zločinov a rozhodli sa nezasahovať, hoci mali určitú slobodu konania, čo potenciálne posilnilo odhodlanie páchatel'ov páchať zločiny.

Einsatzgruppen: mobilné vražedné čaty tajnej polície a tajnej služby SS. Po nemeckej invázii do Sovietskeho zväzu v roku 1941 tieto jednotky, podporované jednotkami poriadkovej polície a miestnymi kolaborantmi, začali systematicky zabíjať Židov zastrelením a použitím mobilných plynových komôr.

Genocída: Článok 2 Dohovoru o predchádzaní a trestaní zločinu genocídy (1948) definuje genocídu ako „akýkoľvek z nasledujúcich činov spáchaných s úmyslom vyhladenia, úplného alebo čiastočného, niektorej etnickej, rasovej alebo náboženskej skupiny, ako napríklad:

- (a) vraždenie členov skupiny;
- (b) vážne fyzické a psychické ubližovanie členom skupiny;
- (c) úmyselné sťažovanie životných podmienok skupiny s cieľom úplného alebo čiastočného fyzického zničenia;
- (d) zavedenie opatrení určených na zabránenie rodenia detí v rámci skupiny;
- (e) násilné premiestňovanie detí z jednej skupiny do druhej.“

Valné zhromaždenie Organizácie Spojených národov prijalo dohovor dňa 9.12.1948. Do platnosti vstúpil 12.1.1951, čím sa definícia genocídy stala právne účinnou. Z rôznych dôvodov navrhujú odborníci rôzne definície.

Geto: štvrť, v ktorej boli počas druhej svetovej vojny Židia nútení žiť oddelení od širšej spoločnosti. Väčšina get bola v strednej a východnej Európe, ale niekoľko z nich bolo založených aj na území pripojenom priamo k Tretej ríši v rokoch 1939 až 1941.

Holokaust: štátom programovo riadené, systematické prenasledovanie a vraždenie Židov nacistickým Nemeckom a jeho kolaborantmi v rokoch 1933 až 1945.

Kolaboranti: režimy a osoby, ktoré spolupracovali s nacistami, aktívne podporovali ich politiku a uskutočňovali akcie na základe nacistických príkazov a z vlastnej iniciatívy.

Koncentračné tábory: inštitúcie vyvinuté v nacistickom Nemecku za účelom väznenia politických nepriateľov a odporcov. Tábory, ktoré sa často nachádzali na predmestiach veľkých miest, boli jasne viditeľným ukazovateľom ochoty nacistického režimu používať násilie a teror. Väzni v koncentračných táboroch boli držaní v neľudských podmienkach a podrobovaní mučeniu, hladu a v niektorých táboroch medicínskym experimentom. Po vypuknutí druhej svetovej vojny nemecké úrady rozšírili sieť svojich koncentračných táborov. Na konci vojny boli súčasťou siete táborov pracovné tábory určené na nútené práce väzňov; tranzitné tábory zamerané na zhromaždenie veľkého počtu obetí pred deportáciou, ako aj tábory typu spred roku 1939. Tábory smrti boli založené koncom roka 1941/začiatkom roku 1942 so špecializovanou funkciou masového vraždenia.

Ľudské práva: práva dané všetkým ľudským bytostiam bez ohľadu na rasu, pohlavie, národnosť, etnickú príslušnosť, jazyk, vierovyznanie alebo akékoľvek iné postavenie. Všeobecná deklarácia ľudských práv, ktorú vyhlásilo Valné zhromaždenie OSN 10.12.1948, urobila z ľudských práv dôležitý prvok medzinárodného práva.

Ľudské práva však nie sú čisto produktom dvadsiateho storočia, ale sú viditeľné v právnych a náboženských kódexoch zdôrazňujúcich individualitu a dôstojnosť jednotlivca siahajúcich až do staroveku. Ľudské práva sú nevyhnutným prvkom demokratických myšlienok a inštitúcií

v Európe minimálne od Deklarácie práv človeka a občana, ktorá vznikla v roku 1789 počas Veľkej francúzskej revolúcie.

Nacisti: Nemci a Rakúšania, ktorí boli členmi Národnosocialistickej nemeckej robotníckej strany alebo aktívne podporovali Hitlerov režim.

Odpor: činnosti zamerané na zabránenie alebo zastavenie nacistických kriminálnych politík a programov. Keďže sa nacisti zameriavali na vraždenie všetkých európskych Židov, pomoc a záchranu Židov možno považovať za formu odporu minimálne od začiatku roku 1942. Pri porozumení tomuto pojmu je nevyhnutný odkaz na konkrétne miestne podmienky.

Odporcovia: jednotlivci, ktorí sa aktívne postavili proti nacistickým politikám a programom rôznymi prostriedkami.

Osloboditelia: jednotlivci, ktorí sa podieľali na prepustení a zmiernení utrpenia osôb v zajatí alebo prinútených skryť sa pred nacistami a ich kolaborantmi. Termín sa obzvlášť vzťahuje na tých vojakov, lekárov a náboženských predstaviteľov, ktorí vstúpili do koncentračných táborov ovládaných nacistami v rokoch 1944–1945.

Páchatelia: jednotlivci, ktorí plánovali, organizovali, aktívne propagovali a/alebo vykonávali akty prenasledovania a vraždy.

Popieranie holokaustu: Právne nezáväzná pracovná definícia [IHRA popierania a skresľovania holokaustu](#): „Popieranie holokaustu je diskurz a propaganda, ktoré popierajú historickú realitu a rozsah vyhladzovania Židov nacistami a ich spolupáchateľmi počas druhej svetovej vojny, známe ako holokaust alebo šoa. Popieranie holokaustu sa konkrétne týka každého pokusu tvrdiť, že k holokaustu/šoa neprišlo. Popieranie holokaustu môže zahŕňať verejné popieranie alebo spochybňovanie použitia základných mechanizmov vyhladzovania (napríklad plynové komory, masové strelby, hladovanie a mučenie) alebo úmyselnosti genocídy židovského ľudu.“

Preživší: jednotlivci, ktorí prežili udalosť holokaustu, definovaného ako štátom programovo riadené, systematické prenasledovanie a vraždenie Židov nacistickým Nemeckom a jeho kolaborantmi v rokoch 1933 až 1945. Rovnako medzi nich patria tí, ktorí prežili koncentračné tábory, getá a strelecké operácie jednotiek Einsatzgruppen. Táto kategória zahŕňa aj židovských utečencov z Nemecka a Rakúska v 30. rokoch a tých, ktorí boli zachránení v operáciách ako Kindertransport. Patria sem aj deti, ktoré boli ukrývané alebo dané na adopciu s cieľom utajenia ich identity. Druhá generácia a tretia generácia označuje deti a vnukov/vnučky preživších.

Rasizmus: inštitucionálne a/alebo individuálne predsudky, diskriminácia alebo antagonizmus namierené proti niekomu z inej rasy na základe presvedčenia, že vlastná rasa je nadradená.

Rómovia a Sintovia: Rómovia a Sintovia sa usadili v krajinách modernej Európy pred stáročiami. Termín „Sintovia“ označuje príslušníkov etnickej menšiny, ktorí sa usadili v Nemecku a susedných krajinách na začiatku 15. storočia. Termín „Rómovia“ sa vzťahuje na etnickú menšinu, ktorá od stredoveku žije vo východnej a juhovýchodnej Európe. Od začiatku 18. storočia Rómovia migrovali do západnej Európy a usadili sa tam. Mimo nemecky hovoriacich krajín sa termín „Rómovia“ používa aj ako kolektívny pojem pre etnickú menšinu ako celok. Rovnako ako Židia, aj Sintovia a Rómovia boli vyhlásení za „rasovo cudzích“, a preto boli vylúčení zo „spoločenstva ľudu“. Nacisti prenasledovali ľudí ako „cigánov“, ktorí mali najmenej jedného pradedu označeného ako „cigána“. Toto prenasledovanie sa vystupňovalo na genocídu proti Rómom, ktorí žili v krajinách pod nacistickou vládou.

Skresľovanie holokaustu: Právne nezáväzná pracovná [definícia popierania a skresľovania holokaustu IHRA](#) odkazuje na množstvo príkladov pokusov spochybniť faktickosť holokaustu. Patrí medzi ne (nielen) hrubá minimalizácia počtu obetí holokaustu, ale tiež pokusy obviňovať Židov zo spáchania vlastnej genocídy a vyhlásenia, ktoré prezentujú holokaust ako pozitívnu historickú udalosť.

Šoa: hebrejské slovo s významom „katastrofa“ alebo zničenie. Slovo používané v izraelskej kultúre na označenie holokaustu; nenaznačuje, že obeť boli „obetované“ alebo „umučené“. Bežne sa používa aj vo Francúzsku a ďalších častiach kontinentálnej Európy, v ktorých sa začalo používať po filme Shoah z roku 1985, ktorý režíroval Claude Lanzmann.

Tábory smrti/vyhladzovacie centrá: tábory zriadené na systematické vraždenie Židov a Rómov. Vyhladzovací tábor Kulmhof (Chelmno) a tábory Belzec, Sobibor a Treblinka slúžili výlučne na tento účel. Auschwitz, Majdanek a Malý Trostinets obsahovali zariadenia podobné tým v táboroch smrti, a zároveň slúžili aj ako koncentračné tábory, pracovné tábory alebo tranzitné tábory.

Tranzitívna spravodlivosť: súdne a mimosúdne opatrenia vykonávané s cieľom napraviť dedičstvo represie, porušovania ľudských práv a masových zverstiev v období politických zmien, od diktátorských režimov alebo od občianskych konfliktov k demokracii, zásadám zákona a mierovým vzťahom. Okrem vyšetrovania a trestného stíhania páchatel'ov zahŕňa tranzitívna spravodlivosť dokumentáciu trestných činov, odškodnenie a ustanovenia zaručujúce, že sa tieto skutky nebudú opakovať.

Záchrancovia: jednotlivci, ktorí rôznymi spôsobmi pomáhali obetiam nacistov so zámerom zachrániť ich životy. Záchrancovia Židov, ktorí pomáhali bez sebeckej motivácie, sú často uvádzaní ako „Spravodlivý (medzi národmi)“. Je to titul, ktorý udeľuje Jad Vašem, izraelské múzeum a pamätník holokaustu na základe analýzy svedectiev a dokumentov, ktoré potvrdzujú, že záchrana bola vykonaná z altruistických dôvodov a nie pre osobný prospech.

Židia: Ortodoxný a reformný judaizmus definuje Žida ako jednotlivca, ktorého matka je, prípadne bola židovka, alebo jednotlivca, ktorý konvertoval na judaizmus; liberálny judaizmus navyše zahŕňa do definície jednotlivca, ktorý má židovského otca. Nacisti definovali Židov ako jednotlivcov s tromi alebo štyrmi židovskými starými rodičmi bez ohľadu na náboženské presvedčenie alebo príslušnosť jednotlivcov alebo ich predkov. Je tiež potrebné poznamenať, že rasové zákony sa uplatňovali v rôznych dobách a rôznymi spôsobmi na rôznych miestach okupovaných a kontrolovaných nacistami a ich kolaborantmi.

Aby sa tieto definície ešte viac skomplikovali, v Nemecku žili aj ľudia, ktorí neboli podľa norimberských zákonov definovaní ako Nemci ani ako Židia, teda ľudia, ktorí majú v židovskej náboženskej komunite iba jedného alebo dvoch starých rodičov. Tieto „zmiešané rasy“ boli známe ako Mischlinge. Disponovali rovnakými právami ako „rasoví“ Nemci, ale tieto práva boli prostredníctvom následnej legislatívy neustále obmedzované.

Zločiny proti ľudskosti: Definícia v článku 6 Norimberskej charty bola spresnená a doplnená Rímskym štatútom Medzinárodného trestného súdu, ktorý bol prijatý OSN v roku 1998. Podľa článku 7 vražda, vyhladzovanie, zotročovanie, deportácia alebo násilný presun obyvateľstva, väzenie v rozpore so základnými pravidlami medzinárodného práva, mučenie, znásilnenie a iné závažné činy, ktoré úmyselne spôsobia veľké utrpenie alebo vážne zranenie tela alebo duševného alebo fyzického zdravia, sa považujú za zločiny proti ľudskosti, ak sú spáchané ako súčasť rozsiahleho alebo systematického útoku namiereného proti civilnému obyvateľstvu.

ŠTOKHOLMSKÁ DEKLARÁCIA A PRACOVNÉ DEFINÍCIE IHRA

ŠTOKHOLMSKÁ DEKLARÁCIA

Deklarácia Štokholmského medzinárodného fóra o holokauste („Štokholmská deklarácia“) je zakladajúcim dokumentom Medzinárodnej aliance pre pripomínanie holokaustu a naďalej slúži ako potvrdenie záväzku všetkých členských krajín IHRA presadzovať spoločné princípy.

1. Holokaust (šoa) zásadne otriasol základmi civilizácie. Bezprecedentný charakter holokaustu si navždy zachová svoj univerzálny význam. Aj po pol storočí ostáva udalosťou nie tak vzdialenou v čase a tí, čo ju prežili, môžu naďalej prinášať svedectvo o hrôzach, ktoré zasiahli židovský národ. Nezmazateľnú jazvu zanechalo na celej Európe aj strašné utrpenie miliónov ďalších obetí nacistov.
2. Rozsah holokaustu, plánovaného a uskutočneného nacistami, musí navždy zostať vrytý v našej kolektívnej pamäti. Nezištná obeta tých, ktorí sa nacizmu vzopreli a niekedy aj položili vlastné životy, aby ochránili alebo zachránili obeť holokaustu, musí byť vpísaná v našich srdciach. Hĺbka tých hrôz a veľkosť ich hrdinstva nám môžu pomôcť pochopiť schopnosť človeka konať dobro alebo zlo.
3. Keďže ľudstvo je stále poznačené genocídou, etnickými čistkami, rasizmom, antisemitizmom a xenofóbiou, nesie medzinárodné spoločenstvo obrovskú zodpovednosť bojovať proti tomuto zlu. Spoločne musíme svedčiť o hroznej pravde o holokauste proti tým, ktorí ju popierajú. Musíme posilniť morálny záväzok našich národov a politický záväzok našich vlád s cieľom zabezpečiť, aby budúce generácie dokázali pochopiť príčiny holokaustu a uvedomiť si ich dôsledky.
4. Zaväzujeme sa posilniť naše snahy o podporu vzdelávania, zachovávaní pamiatky a výskumu o holokauste v tých krajinách, ktoré už vykonali veľa v tejto oblasti, ako aj v tých, ktoré sa rozhodnú pripojiť k tomuto úsiliu.

5. Spoločne sa zaväzujeme podporovať štúdium holokaustu vo všetkých jeho formách. Budeme podporovať vzdelávanie o holokauste v našich školách a na univerzitách, v našich komunitách a podporíme ho i v ďalších inštitúciách.
6. Spoločne sa zaväzujeme pripomínať si pamiatku obetí holokaustu a ctíť si tých, ktorí sa proti nemu postavili. Budeme podporovať vhodné formy pripomínania si holokaustu v našich krajinách vrátane každoročného dňa pamiatky obetí holokaustu.
7. Spoločne sa zaväzujeme, že objasníme tie aspekty holokaustu, ktoré zostávajú nejasné. Podnikneme všetky nevyhnutné kroky, aby sme umožnili sprístupnenie archívov s cieľom zabezpečiť pre výskumníkov dostupnosť všetkých dokumentov týkajúcich sa holokaustu.
8. Tomu zodpovedá i skutočnosť, že na tejto prvej veľkej medzinárodnej konferencii nového tisícročia bol prijatý záväzok zasadiť semienko lepšej budúcnosti do horkej pôdy minulosti. Súcitíme s obeťami utrpenia a ich zápas je pre nás inšpiráciou. Naším záväzkom musí byť pripomínanie si obetí, ktoré zahynuli, rešpekt voči tým, ktorí prežili a sú stále s nami a opätovné potvrdenie spoločnej túžby ľudstva po vzájomnom porozumení a spravodlivosti.

PRACOVNÁ DEFINÍCIA ANTISEMITIZMU

Právne nezáväzná pracovná definícia antisemitizmu bola prijatá IHRA v roku 2016 a odvtedy bola prijatá alebo schválená mnohými krajinami a vládnyimi orgánmi.

Plenárna schôdza v Bukurešti rozhodla dňa 26.5.2016:

Prijat' nasledujúcu právne nezáväznú pracovnú definíciu antisemitizmu:

Antisemitizmus je určitý spôsob vnímania Židov, ktorý možno vyjadriť ako nenávisť k Židom. Slovné a fyzické prejavy antisemitizmu sú namierené proti Židom alebo nežidom a/alebo proti ich majetku, inštitúciám židovskej komunity a ich náboženským ustanovizniam.

Na usmernenie IHRA v jej činnosti môžu ako ilustrácie slúžiť tieto príklady:

Medzi prejavy antisemitizmu môžu patriť útoky na Izraelský štát, ktorý je vnímaný ako židovská komunita. Za antisemitskú však nemožno považovať kritiku Izraela podobnú kritike namierenej proti ktorejkoľvek inej krajine. Antisemitizmus často obviňuje Židov zo sprisahania zameraného na poškodenie ľudstva a často sa používa na pripisovanie viny Židom za to, že niečo nefunguje. Prejavuje sa slovne, písomne, vo vizuálnej podobe aj činmi a používa nebezpečné stereotypy a negatívne charakterové črty.

Súčasný príklady antisemitizmu vo verejnom živote, v médiách, na školách, na pracovisku a v náboženskej sfére by mohli vzhľadom na celkový kontext zahŕňať okrem iného:

- Vyzývanie na zabíjanie alebo poškodzovanie Židov, na napomáhanie pri ich zabíjaní alebo poškodzovaní alebo na ospravedlňovanie takýchto činov v mene radikálnej ideológie alebo extrémistického náhľadu na náboženstvo.
- Lživé, dehumanizujúce, démonizujúce alebo stereotypné tvrdenia o Židoch ako takých alebo o kolektívnej sile židov, okrem iného napríklad mýty o celosvetovom židovskom sprisahaní alebo o Židoch, ktorí majú kontrolu nad médiami, ekonomikou, verejnou správou alebo inými spoločenskými inštitúciami.

- Obviňovanie Židov ako národa zo zodpovednosti za skutočné či domnelé protiprávne konanie židovských jednotlivcov alebo skupín Židov alebo dokonca za skutky, ktorých sa dopustili nežidia.
- Popieranie existencie, rozsahu, mechanizmov (napr. plynových komôr) alebo úmyselnosti genocídy židovského ľudu v rukách národného socialistického Nemecka a jeho podporovateľov a spolupáchateľov počas druhej svetovej vojny (holokaustu).
- Obviňovanie Židov ako národa alebo Izraela ako štát za to, že si vymysleli holokaust alebo ho zveličujú.
- Obviňovanie židovských občanov, že sú lojálnejší voči Izraelu alebo údajným celosvetovým prioritám Židov než voči záujmom svojich vlastných štátov.
- Odopieranie práva Židov na sebaurčenie, napr. tvrdením, že existencia Izraelského štátu je rasistickým počinom.
- Uplatňovanie dvojitých noriem tým, že sa od tohto štátu vyžaduje správanie, ktoré sa neočakáva ani nepožaduje od žiadneho iného demokratického štátu.
- Používanie symbolov a vyobrazení spojených s klasickým antisemitizmom (napr. tvrdenia, že Židia zabili Ježiša, alebo obvinenia zo zabíjania detí kresťanov v rámci náboženských rituálov) na charakterizáciu Izraela alebo Izraelčanov.
- Porovnávanie súčasnej izraelskej politiky s politikou nacistov.
- Branie Židov kolektívne na zodpovednosť za činnosť Izraelského štátu.

Antisemitské činy sú trestné, ak sú tak vymedzené zákonom (napríklad popieranie holokaustu alebo šírenie antisemitských materiálov v niektorých krajinách).

Trestné činy sú antisemitské v prípade, že osoby alebo majetok, napríklad budovy, školy, modlitebne a cintoríny, boli za cieľ útoky zvolené z dôvodu, že sú židovské alebo sú považované za židovské alebo spojené s Židmi.

Antisemitská diskriminácia je situácia, keď sa Židom odopierajú príležitosti alebo služby, ktoré môžu iní ľudia využívať, a je v mnohých krajinách nezákonná.

PRACOVNÁ DEFINÍCIA POPIERANIA A SKRESĽOVANIA HOLOKAUSTU

Právne nezáväzná pracovná definícia popierania a skresľovania holokaustu bola prijatá na plenárnom zasadnutí IHRA v Toronte v roku 2013.

Táto definícia je vyjadrením presvedčenia, že popieranie a skresľovanie holokaustu je potrebné napadnúť a odsúdiť na vnútroštátnej i medzinárodnej úrovni, a zároveň je ich potrebné preskúmať na globálnej úrovni. IHRA týmto prijíma ako svoj pracovný nástroj nasledujúcu právne nezáväznú pracovnú definíciu.

Popieranie holokaustu je diskurzom a propagandou popierajúcou historickú skutočnosť a rozsah vyhladzovania Židov nacistami a ich komplicmi počas druhej svetovej vojny, známym ako holokaust alebo šoa. Popieranie holokaustu znamená najmä akýkoľvek pokus tvrdiť, že k holokaustu/šoa neprišlo.

Popieraním holokaustu môže byť verejné popieranie alebo spochybňovanie použitia hlavných mechanizmov zabíjania (ako plynové komory, masové strieľanie, vyhľadovanie a mučenie) či zámernej genocídy židovského ľudu.

Popieranie holokaustu je v rôznych formách výrazom antisemitizmu. Pokusy o popieranie genocídy Židov sú snahami o očistenie národného socializmu a antisemitizmu od viny či zodpovednosti za genocídu židovského ľudu. Formy popierania holokaustu zahŕňajú i obviňovanie Židov za to, že buď prehávajú rozsah šoa, alebo si šoa vymysleli za účelom politických či finančných ziskov, ako keby šoa samotné bolo výsledkom sprisahania pripraveného Židmi. Ich cieľom je teda znovu obviňovať Židov a legitimizovať antisemitizmus.

Cieľom popierania holokaustu je často rehabilitácia otvoreného antisemitizmu a podpora politických ideológií a podmienok vhodných pre príchod rovnakého druhu udalostí, ktoré sú popierané.

Skresľovanie holokaustu znamená okrem iného:

1. vedomú snahu ospravedlniť alebo minimalizovať dopad holokaustu či jeho hlavných činiteľov vrátane kolaborantov a spojencov nacistického Nemecka;
2. očividnú minimalizáciu počtu obetí v rozpore s dôveryhodnými prameňmi;
3. pokusy o obviňovanie Židov za to, že si za svoju genocídu môžu sami;
4. vyhlásenia považujúce holokaust za pozitívnu historickú udalosť; takéto vyhlásenia nie sú popieraním holokaustu, ale sú s ním úzko spojené ako radikálna forma antisemitizmu a môžu naznačovať, že holokaustu sa nepodarilo úplne naplniť svoj zámer „konečného riešenia židovskej otázky“;
5. pokusy zvaliť zodpovednosť za vznik koncentračných táborov a táborov smrti navrhnutých a vedených nacistickým Nemeckom na iné národy či etnické skupiny.

ĎALŠIE ZDROJE

Okrem odporúčaní IHRA pre výučbu a vzdelávanie o holokauste existuje na podporu tejto práce množstvo nástrojov a zdrojov. V nižšie uvedenom zozname je iba niekoľko...

Ak chcete získať viac informácií o tom, ako preskúmať holokaust v súvislosti s prevenciou genocídy, výchovou k ľudským právam alebo skúmaním násilnej minulosti, môžete siahnuť po Príručke UNESCO o holokauste a prevencii genocídy: *Sprievodca politikou* publikovanej v roku 2017. Toto dielo je v súčasnosti k dispozícii v angličtine, francúzštine, španielčine, arabčine a portugalčine. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248071>

Ak si chcete prehĺbiť kontext a znalosti holokaustu, navštívte online *Encyklopédiu holokaustu* Múzea pamätníku holokaustu v USA, ktorá obsahuje stovky článkov s kľúčovými faktami, obsahom, primárnymi zdrojmi a otázkami na rozvoj kritického myslenia.

<https://encyclopedia.ushmm.org>

Pre historický kontext týkajúci sa hlavných tém si pozrite vzdelávacie videá Jad Vašem.

<https://www.yadvashem.org/education/educational-videos.html>

Viac informácií o výučbe a vzdelávaní o antisemitizme, pre ktoré je holokaust zahrnutý ako základná téma výučby, nájdete v dokumente ODIHR a UNESCO s názvom *Riešenie antisemitizmu prostredníctvom vzdelávania: Pokyny pre tvorcov politik*. Bol publikovaný v máji 2018 a je dostupný v najmenej siedmich jazykoch. <https://www.osce.org/odihr/383089>

Ďalšie informácie o genocíde Rómov a Sintov poskytujú tieto dva online zdroje s dobrým úvodom: romasintigenocide.eu a romasinti.eu.

Pre viac nápadov ako zapojiť žiakov základných škôl do spoznávania histórie holokaustu navštívte *Pedagogické poznámky* múzea Memorial de la Shoah:

<http://www.memorialdelashoah.org/en/education-training/pedagogical-notes/primary-school.html>

Viac informácií o výučbe o ľudských právach na pamätných miestach holokaustu nájdete v publikácii Európskej agentúry pre základné práva 2010 *Exkurzia do minulosti – výučba pre budúcnosť*: Príručka pre učiteľov, ktorá je dostupná vo formáte PDF v deviatich rôznych jazykoch.

<https://fra.europa.eu/en/publication/2010/excursion-past-teaching-future-handbook-teachers>

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

In partnership with
UNESCO